ПОСТАНОВА

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

17 листопада 2026 року

м. Київ

справа № 640/4748/19

адміністративне провадження № К/990/42691/23, К/990/43027/23, К/990/114/24, К/990/1634/24, К/990/4448/24

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду:

судді-доповідача Єресько Л.О.,

суддів: Загороднюка А.Г., Соколова В.М.,

розглянув у порядку письмового провадження без виклику учасників у суді касаційної інстанції справу № 640/4748/19

за позовами Київської Митрополії Української Православної Церкви та Почаївської Свято-Успенської Лаври до Міністерства культури України, за участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору на стороні позивачів: релігійна організація «Управління Балтської єпархії Української Православної Церкви», Управління Бердянської єпархії Української Православної Церкви, Управління Білоцерківської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Управління Бориспільської єпархії Української Православної Церкви», релігійна організація «Управління Вінницької єпархії Української Православної Церкви», релігійна організація «Управління Вознесенської єпархії Української Православної Церкви», Управління Волинської єпархії Української Православної Церкви, Управління Володимир-Волинської єпархії Української Православної Церкви, Горлівська єпархія Української Православної Церкви, Управління Джанкойської єпархії Української Православної Церкви, Управління Дніпропетровської єпархії Української Православної Церкви, Донецька єпархія Української Православної Церкви, Житомирська єпархія Української Православної Церкви, Управління Запорізької єпархії Української Православної Церкви, Івано-Франківська єпархія Української Православної Церкви, Управління Ізюмської єпархії Української Православної Церкви, Управління Дніпродзержинської єпархії Української Православної Церкви, Кам`янець-Подільська єпархія Української Православної Церкви, Управління Кіровоградської єпархії Української Православної Церкви, Управління Конотопської єпархії Української Православної Церкви, Управління Кременчуцької єпархії Української Православної Церкви, Управління Криворізької єпархії Української Православної Церкви, Управління Луганської єпархії Української Православної Церкви, Львівська єпархія Української Православної Церкви, Управління Миколаївської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація Управління Могилів-Подільської єпархії Української Православної Церкви, Управління Мукачівської єпархії Української Православної Церкви, Управління Ніжинської єпархії Української Православної Церкви, Управління Новокаховської єпархії Української Православної Церкви, Овруцько-Коростенська єпархія Української Православної Церкви, Одеська єпархія Української Православної Церкви, Управління Олександрійської єпархії Української Православної Церкви, Управління Полтавської єпархії Української Православної Церкви, Управління Рівненської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація Управління Ровеньківської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація Роменської єпархії Української Православної Церкви, Управління Сарненської єпархії Української Православної Церкви, Управління Сєвєродонецької єпархії Української Православної Церкви, Управління Сімферопольської і Кримської єпархії Української Православної Церкви, Сумська єпархія Української Православної Церкви, Управління Тернопільської єпархії Української Православної Церкви, Тульчинська єпархія Української Православної Церкви, Управління Уманської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація Управління Феодосійської єпархії Української Православної Церкви, Управління Харківської єпархії Української Православної Церкви, Управління Херсонської єпархії Української Православної Церкви, Управління Хмельницької єпархії Української Православної Церкви, Хустська єпархія Української Православної Церкви, Управління Черкаської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація Управління Чернівецько-Буковинської єпархії Української Православної Церкви, Управління Чернігівської єпархії Української Православної Церкви, Управління Шепетівської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Синодальний відділ української православної церкви з питань охорони здоров`я та пастирської опіки медичних закладів», релігійна організація «Місія синодальний відділ Української Православної Церкви у справах молоді», релігійна організація «Місія синодальний відділ Української Православної Церкви у справах сім`ї», релігійна організація «Місія синодальний інформаційно-просвітницький відділ Української Православної Церкви», релігійна організація «Місія синодальний відділ української православної церкви з соціально - гуманітарних питань», Місія «Синодальний відділ благодійності та соціального служіння» Української Православної Церкви, релігійна організація місія «Синодальна установа адміністративно-господарське управління української православної церкви», місіонерське товариство (місія) «Духовне просвітництво» Української Православної Церкви, місія «Синодальний відділ української православної церкви у справах пастирської опіки пенітенціарної системи», місія «Видавничий відділ української православної церкви», місія «Синодальний відділ зовнішніх церковних зв`язків» Української Православної Церкви, місія Української Православної Церкви соціальної допомоги дітям, місія «Синодальний відділ релігійної освіти, катехизації та місіонерства» Української Православної Церкви, місія «Синодальний відділ української православної церкви по архітектурі, будівництву та охороні пам`яток церковної архітектури», Київська духовна академія Української Православної Церкви, Київська духовна семінарія Української Православної Церкви, Волинська духовна семінарія Української Православної Церкви, Одеська духовна семінарія Української Православної Церкви, Полтавська місіонерська духовна семінарія Української Православної Церкви, Почаївська духовна семінарія тернопільської єпархії Української Православної Церкви, Мукачівське духовне училище Української Православної Церкви, Городоцьке духовне училище при Рівненському єпархіальному Управлінні Української Православної Церкви, Чернігівське духовне училище псаломщиків-регентів Чернігівської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Успенська Києво-Печерська лавра /чоловічий монастир/ Української Православної Церкви, Свято-Успенський Святогірський монастир (лавра) Донецької єпархії Української Православної Церкви, Свято-

Єлизаветинський жіночий монастир Запорізької єпархії Української Православної Церкви, Свято-Іллінський чоловічий монастир, Свято-Іллінський чоловічий монастир, Свято-Іллінський чоловічий монастир, релігійна організація Свято-Іоано-богословський жіночий монастир Хустсько-Виноградівської єпархії Української Православної Церкви, релігійна громада Української Православної Церкви при храмі на ім`я ікони божої матері «Призри на смиренне», Свято-Іоанно-богословський чоловічий монастир Вінницької єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Чоловічий монастир на честь святого апостола 1 Євангеліста Іоанна богослова Мукачівської єпархії Української Православної Церкви», Свято-Іоанно- богословський хрещатицький монастир чернівецької єпархії Української Православної Церкви, Свято-Іоанно-предтеченський жіночий монастир Мукачівської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Іоанно-предтеченський чоловічий монастир, Свято-Іоанно-предтеченський чоловічий монастир Хмельницької єпархії Української Православної Церкви, чоловічий монастир на честь пророка божого Іоанна предтечі Луганської єпархії Української Православної Церкви, жіночий монастир святого Іосифа обручника Дніпропетровської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Андріївський чоловічий монастир, Потоцький Антоніє-Феодосієвський чоловічий монастир Полтавської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Архистратиго- Михайлівський жіночий монастир Харківської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Михайлівський жіночий монастир Бердянської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Михайлівський жіночий монастир Хустсько-Виноградівської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Архангело-Михайлівський звіринецький чоловічий монастир Київської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Михайлівський жіночий монастир, Свято-Михайлівський Угорницький чоловічий монастир Івано-Франківської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Чоловічий монастир на честь архістратига Михаїла Київської єпархії Української Православної Церкви», релігійна організація «Жіночий монастир на честь благовіщення пресвятої богородиці Рівненської єпархії Української Православної Церкви», Свято-благовіщенський чоловічий монастир Ніжинської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Благовіщенський жіночий монастир Херсонської єпархії Української Православної Церкви», Свято-богоявленський жіночий монастир Тернопільської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Борисо-Глібський монастир Харківської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Василівський жіночий монастир, Свято-введенський жіночий монастир ніжинської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Свято-введенський жіночий монастир мукачівської єпархії Української Православної Церкви», релігійна організація Київський Свято-введенський чоловічий монастир Української Православної Церкви, жіночий монастир Свято-Вознесенський Дніпропетровської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Флорівський жіночий монастир, Свято-Вознесенський чоловічий монастир Київської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Воскресенський жіночий монастир Одеської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Воскресенський чоловічий монастир Мукачівської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Монастир Свято-Георгиєвський балаклавський Сімферопольської та Кримської єпархії Української Православної Церкви», Свято-георгіївський монастир Української Православної Церкви, Георгіївський катерлезький жіночий монастир Української Православної Церкви, релігійна організація «Свято-георгіївський чоловічий монастир мукачівської єпархії Української Православної Церкви», чоловічий монастир Святого великомученика Георгія Побідоносця Хустської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Григорівський бізюків чоловічий монастир, релігійна організація «Грушівський архангела Михаїла чоловічий монастир», жіночий монастир на честь ікони Божої Матері «Всіх скорботних радість», Святого Георгія Побідоносця Катерлезський жіночий монастир Сімферопольської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Кирилівський чоловічий монастир Київської єпархії Української Православної Церкви, Свято Кирило-Мефодіївський монастир Мукачівської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація монастир Святого священо-мученика Климента в Інкермані Сімферопольської та Кримської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Константино-Єленинський чоловічий монастир, чоловічий монастир Святих рівноапостольних Костянтина і Єлени Миколаївської єпархії Української Православної Церкви, чоловічий монастир Святих мучеників Косьми і Даміана Сімферопольської та Кримської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Миколаївський жіночий монастир Рівненської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Свято-Миколаївський жіночий монастир Запорізької єпархії Української Православної Церкви», Батуринський Крупицький Свято-Миколаївський жіночий монастир Чернігівської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Миколаївський мілецький чоловічий монастир Волинської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація Мукачівський Свято-Миколаївський жіночий монастир Української Православної Церкви, Свято-Миколаївський монастир, Пустинно-Рихловський Свято-Миколаївський чоловічий монастир Ніжинської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Миколаївський чоловічий монастир, Свято-Миколаївський Шаргородський чоловічий монастир, Свято-Миколаївський чоловічий монастир, Архангело-Михайлівський приход с. Старий Айдар Луганської єпархії Української Православної Церкви, жіночий монастир на честь Іверської ікони божої матері Донецької єпархії Української Православної Церкви, жіночий монастир Іверської ікони Божої Матері Сарненської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Іверський чоловічий монастир Одеської єпархії Української Православної Церкви, жіночий монастир на честь ікони Божої Матері «Живоносне джерело» Хмельницької єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація чоловічий монастир на честь ікони Божої Матері «Живоносне джерело» Сарненської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація жіночий монастир на честь ікони Божої Матері «Києво-братська» Київської єпархії Української Православної Церкви, чоловічий монастир на честь ікони Божої Матері «Нечаяна радість» хустської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація Свято-скорбященський жіночий монастир Української Православної Церкви, Городницький Свято-Георгіївський чоловічий ставропігійний монастир, релігійна громада парафія на честь ікони Божої Матері «Живоносне джерело» Бориспільської єпархії Української Православної Церкви м. Бориспіль Київської області, релігійна організація «Ставропігійний жіночий монастир на честь афонської ікони божої матері» Української Православної Церкви, Свято-Троїцький Параскевієвський Топловський жіночий монастир Сімферопольської і Кримської єпархії Української Православної Церкви, жіночий монастир свт. Іоанна Сучавського Чернівецької єпархії Української Православної Церкви, монастир Волинської ікони Богоматері Сарненської єпархії Української Православної Церкви, жіночий монастир Святих Жон-Мироносиць Чернівецької єпархії Української Православної Церкви, чоловічий монастир Казанської ікони Божої Матері Мукачівської єпархії Української Православної Церкви, чоловічий монастир Казанської ікони Божої Матері, релігійна організація монастир на честь Касперовської ікони Божої Матері, жіночий монастир на честь Корсунської ікони Божої Матері Новокаховської єпархії Української Православної Церкви, чоловічий монастир на честь положення ризи Божої Матері у влахерні Київської єпархії, чоловічий монастир на честь Почаївської ікони Божої Матері закарпатської єпархії Української Православної Церкви Київського патріархату, жіночий монастир Святої Праведної Анни Чернівецько-Буковинської єпархії Української Православної Церкви, жіночий монастир Святої Праведної Анни Шепетівської єпархії Української Православної Церкви, чоловічий монастир Амвросія Оптинського Запорізької єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Жіночий монастир на честь Святої Преподобної Анастасії Київської єпархії Української Православної Церкви», релігійна організація «Свято-Анастасіївський ставропігійний жіночий монастир Української Православної Церкви», жіночий монастир на честь преподобного Лаврентія Чернігівського Чернігівської єпархії Української Православної Церкви, чоловічий монастир на честь преподобного Алексія, чоловіка божого Черкаської єпархії Української Православної Церкви, Святого Савви Освященного чоловічий монастир Запорізької єпархії Української Православної Церкви, жіночий монастир на честь Преподобного Сергія Радонезького Горлівської єпархії Української Православної Церкви, чоловічий монастир на честь преподобного Сергія ігумена Радонезького на Луганської єпархії Української Православної Церкви, жіночий монастир Свято равноапостольної Марії Магдалини Білоцерківської

єпархії Української Православної Церкви, жіночий монастир на честь Святої рівноапостольної Марії Магдалини Мукачівської єпархії Української Православної Церкви, Святителя Іоанна Милостивого Загасцький чоловічий монастир Тернопільської єпархії Української Православної Церкви, Святого Священномученика Володимира чоловічий монастир Криворізької єпархії Української Православної Церкви, чоловічий монастир на честь усікновення глави Іоанна предтечі Вінницької єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Жіночий монастир на честь ікони Божої Матері «Відрада і втіха» Київської єпархії Української Православної Церкви», Свято-Онуфріївський чоловічий монастир Львівської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Свято-Пантелеймонівський жіночий монастир Київської єпархії Української Православної Церкви», Свято-Покровський жіночий монастир Криворізької єпархії Української Православної Церкви, монастир «Свято-Покровська голосіївська пустинь» Київської митрополії Української Православної Церкви, Свято-Покровський жіночий монастир Рівненсько-Острозької єпархії Української Православної Церкви, Свято-Покровський жіночий монастир Київської єпархії Української Православної Церкви в м. Києві, Свято-Покровський жіночий монастир, Свято-Покровський жіночий монастир, Свято-Покровський монастир с. Тустань Івано-Франківської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Покровський чоловічий монастир Харківської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Покровський чоловічий монастир Сарненської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Покровський чоловічий монастир Херсонської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація Свято-Покровський чоловічий монастир Мукачівської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Покровський чоловічий монастир Сарненської єпархії Української Православної Церкви, жіночий монастир на честь Різдва Святого пророка, предтечі 1 Хрестителя Господнього Іоанна Сарненської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Преображенський жіночий монастир, Свято-Преображенський жіночий монастир Львівської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Преображенський жіночий монастир с. Головчинці Летичівського округу Хмельницької єпархії Української Православної Церкви, Свято-Преображенський монастир Української Православної Церкви, Спасо-Преображенський (мгарський) монастир Полтавської єпархії Української Православної Церкви, монастир Спасо-Преображенський чоловічий Чернігівської єпархії Української Православної Церкви, Ржищівський монастир Спасо-Преображенський жіночий, Тригірський Свято-Преображенський чоловічий монастир, Спасо-Преображенський чоловічий монастир Вінницької єпархії Української Православної Церкви, Спасо-Преображенський чоловічий монастир Київської єпархії Української Православної Церкви, Спасо-Преображенський чоловічий монастир, чоловічий монастир Різдва Пресвятої Богородиці «Гореча» у місті Чернівці Чернівецько-Буковинської єпархії Української Православної Церкви, Ставропігійний монастир Глинської Різдва Пресвятої Богородиці пустині «Глинська пустинь», Білівський Різдво-Богородічний монастир Рівненсько-Острозької єпархії Української Православної Церкви, Свято-Різдво-Богородичний чоловічий монастир, Свято-Різдво-Богородичний жіночий монастир Одеської єпархії Української Православної Церкви, Різдва Богородиці Козельщанський жіночий монастир Кременчуцької єпархії Української Православної Церкви, Різдва Богородиці Молченський Печерський жіночий монастир Глухівської єпархії Української Православної Церкви, чоловічий монастир «Софронієва Молчанська Різдва Богородиці Печерська пустинь» Конотопської єпархії Української Православної Церкви, церква Різдва Богородиці Української Православної Церкви, чоловічий монастир на честь Різдва Пресвятої Богородиці Чернігівської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація Свято-Різдва Христового жіночий монастир Житомирської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Архангело-Михайлівський жіночий монастир Одеської єпархії Української Православної Церкви, Почаївський Свято-Духівський монастир Тернопільської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Духівська парафія Дніпродзержинської єпархії Української Православної Церкви в с. Хутірське Петриківського району, Свято-Єлисаветинський чоловічий монастир Кіровоградської єпархії Української Православної Церкви, Знаменський жіночий монастир Дніпропетровської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Пантелеймонівський чоловічий монастир Одеської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація Свято-Покровський Балгсько-Феодосієвський чоловічий монастир, Свято-Троїцький жіночий густинський монастир ніжинської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Успенський чоловічий монастир Тульчинської єпархії Української Православної Церкви, жіночий монастир на честь Святих царствених мучеників Білоцерківської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Серафимівський жіночий монастир Бердянської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Свято-Серафимівський жіночий монастир Мукачівської єпархії Української Православної Церкви», Спасо-Преображенський чоловічий монастир Київської єпархії Української Православної Церкви, Ставропігійний чоловічий монастир на честь Преподобного Паісія Величковського Української Православної Церкви, Свято-Стефанівський жіночий монастир Горлівської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Стрітенський Михнівський жіночий монастир Волинської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Тіхвінський жіночий монастир Дніпропетровської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Николо-Тихвінський жіночий монастир Київської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Троїцький монастир Київської митрополії Української Православної Церкви, релігійна організація Свято-Троїцький браїлівський жіночий монастир Вінницької єпархії Української Православної Церкви, Велико-Будищанський Свято-Троїцький жіночий монастир Полтавської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Троїцький жіночий монастир Рівненської єпархії Української Православної Церкви с. Дермань друга Долбунівського району Рівненської області, Свято-Троїцький жіночий монастир Сімферопольської і Кримської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Троїцький чоловічий монастир Хустської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Троїцький жіночий монастир Кам`янець-Подільської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Троїцький Китаєвський чоловічий монастир міста Києва Української Православної Церкви, Свято-Троїцький Мотронинський жіночий монастир Черкаської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Троїцький чоловічий монастир Рівненської єпархії Української Православної Церкви, Охтирський Свято-Троїцький чоловічий монастир Сумської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація «Свято-Троїцький пустельний чоловічий монастир Дніпропетровської єпархії Української Православної Церкви», Свято-Троїцький ставропігійний жіночий монастир м. Немирів Київської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Троїцький старосільський жіночий монастир Волинської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Троїцький чоловічий монастир Хустсько-Виноградівської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Успенський жіночий монастир Чернігівської єпархії Української Православної Церкви, Успенський монастир Сімферопольської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Успенський жіночий монастир Мукачівсько-Ужгородської єпархії Української Православної Церкви, релігійна організація Свято-Успенський жіночий монастир Запорізької єпархії Української Православної Церкви, Свято-Успенський жіночий монастир Київської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Успенський чоловічий монастир, Святогорський Успенський Зимненський ставропігіальний жіночий монастир Волинської області, Свято-Успенський жіночий монастир, Свято-Успенський чоловічий монастир Одеської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Успенський чоловічий монастир Мукачівської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Успенський чоловічий монастир Рівненсько-Острозької єпархії Української Православної Церкви, Хрестовоздвиженський монастир Полтавської єпархії Української Православної Церкви, Хрестовоздвиженський чоловічий монастир Української Православної Церкви, Хресто-воздвиженський Чарторийський чоловічий монастир Волинської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Миколаївський Самарський пустинний чоловічий монастир Дніпропетровської єпархії Української Православної Церкви, Свято-Успенський чоловічий монастир Української Православної Церкви Володимир-Волинської єпархії, про визнання протиправним та скасування наказу, визнання дій протиправними та зобов`язання вчинити дії,

за касаційними скаргами Почаївської Свято-Успенської Лаври, в інтересах якої діє адвокат Лещенко Олександр Вікторович, Київської Митрополії Української Православної Церкви, Одеської єпархії Української Православної Церкви, в інтересах якої діє адвокат Колотенко Оксана Петрівна, Свято-Флорівського жіночого монастиря та Одеської духовної семінарії Української Православної Церкви, в інтересах якої діє адвокат Колотенко Оксана Петрівна,

на рішення Київського окружного адміністративного суду від 15 травня 2023 року (головуючий суддя Кушнова А.О.)

та постанову Шостого апеляційного адміністративного суду від 02 листопада 2023 року (колегія суддів у складі головуючого судді Сорочка Є.О., суддів Чаку Є.В., Коротких А.Ю.),

а також за касаційною скаргою Одеської єпархії Української Православної Церкви

на ухвалу Шостого апеляційного адміністративного суду від 14 листопада 2023 року (колегія суддів у складі головуючого судді Мельничука В.П., суддів Костюк Л.О., Оксененка О.М.)

та за касаційною скаргою Одеської духовної семінарії Української Православної Церкви

на ухвалу Шостого апеляційного адміністративного суду від 12 грудня 2023 року (колегія суддів у складі головуючого судді Кобаля М.І., суддів Бужак Н.П., Костюк Л.О.),

УСТАНОВИВ:

Короткий зміст позовних вимог та їх обґрунтування

1. Київська Митрополія Української Православної Церкви звернулася до Окружного адміністративного суду міста Києва з позовом до Міністерства культури України, в якому просила:

– визнати протиправним та скасувати наказ Міністерства культури України від 25.01.2019 № 37 «Про затвердження релігієзнавчої експертизи щодо встановлення переліку релігійних організацій (об`єднань), які підпадають під дію норм частини сьомої та восьмої статті 12 Закону України від 23.04.1991 № 987-XII «Про свободу совісті та релігійні організації» (далі – Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»);

– визнати протиправними дії Міністерства культури України щодо розміщення 26.01.2019 на офіційному сайті Міністерства культури України та через офіційне видання «Урядовий кур`єр» Переліку релігійних організацій (об`єднань), які підпадають під дію норм частини сьомої та восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та інформації Міністерства культури України – центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, стосовно переліку релігійних організацій (об`єднань), які підпадають під дію норм частини сьомої та восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», яким необхідно внести зміни до свого статуту (положення) та подати їх на реєстрацію у встановленому порядку;

– зобов`язати Міністерство культури України негайно відкликати публікацію, розміщену 26.01.2019 на офіційному сайті Міністерства культури України та через офіційне видання «Урядовий кур`єр», переліку релігійних організацій (об`єднань), які підпадають під дію норм частини сьомої та восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та інформації Міністерства культури України – центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, стосовно переліку релігійних організацій (об`єднань), які підпадають під дію норм частини сьомої та восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», яким необхідно внести зміни до свого статуту (положення) та подати їх на реєстрацію у встановленому порядку шляхом опублікування оголошення про відкликання публікації на офіційному сайті Міністерства культури України та через офіційне видання «Урядовий кур`єр».

2. Ухвалою Окружного адміністративного суду міста Києва від 28.03.2019 відкрито провадження у справі № 640/4748/19 та вирішено здійснювати розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи.

3. Ухвалою Окружного адміністративного суду міста Києва від 22.04.2019 у справі № 640/4748/19 залучено до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору на стороні позивача, осіб, зазначених вище.

4. Також Почаївська Свято-Успенська Лавра звернулася до Окружного адміністративного суду міста Києва з позовом до Міністерства культури України, у якому просила:

– визнати протиправним та скасувати наказ Міністерства культури України від 25.01.2019 № 37 «Про затвердження релігієзнавчої експертизи щодо встановлення переліку релігійних організацій (об`єднань), які підпадають під дію норм частини сьомої та восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»;

– визнати протиправними дії Міністерства культури України щодо проведення релігієзнавчої експертизи щодо встановлення Переліку релігійних організацій (об`єднань), які підпадають під дію норм частини сьомої та восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»;

– визнати протиправними дії Міністерства культури України в частині розміщення на офіційному сайті Міністерства культури України та через офіційне видання «Урядовий кур`єр» інформації щодо включення Почаївської Свято-Успенської Лаври (в переліку «Почаївська Успенська Лавра УПЦ») до Переліку релігійних організацій (об`єднань), які підпадають під дію норм частин сьомої і восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»;

– зобов`язати Міністерство культури України відкликати розміщену на офіційному сайті Міністерства культури України та через офіційне видання «Урядовий кур`єр» інформацію щодо включення Почаївської Свято-Успенської Лаври (в переліку «Почаївська Успенська Лавра УПЦ) до Переліку релігійних організацій (об`єднань), які підпадають під дію норм частин сьомої і восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

5. Ухвалою Окружного адміністративного суду міста Києва від 24.04.2019 відкрито провадження в адміністративній справі № 640/7082/19 та вирішено здійснювати її розгляд в порядку загального позовного провадження.

6. Ухвалою Окружного адміністративного суду міста Києва від 29.05.2019 у справі № 640/4748/19 об`єднано в одне провадження адміністративну справу № 640/4748/19 за позовом Київської Митрополії Української Православної Церкви до Міністерства культури України про визнання протиправним та скасування наказу, визнання дій протиправними та зобов`язання вчинити дії та адміністративну справу № 640/7082/19 за позовом Почаївської Свято-Успенської Лаври до Міністерства культури України про визнання протиправним та скасування наказу, визнання дій протиправними та зобов`язання вчинити дії; об`єднаним справам присвоєно номер справи № 640/4748/19; змінено процесуальний статус Почаївської Свято-Успенської Лаври з третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на другого позивача.

7. Законом України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» від 13 грудня 2022 року № 2825-IX (далі – Закон № 2825-IX), що набув чинності 15.12.2022, Окружний адміністративний суд міста Києва ліквідовано, утворено Київський міський окружний адміністративний суд із місцезнаходженням у місті Києві.

8. Відповідно до пункту 2 Прикінцевих та перехідних положень вказаного Закону, з дня набрання ним чинності Окружний адміністративний суд міста Києва припиняє здійснення правосуддя; до початку роботи Київського міського окружного адміністративного суду справи, підсудні окружному адміністративному суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, розглядаються та вирішуються Київським окружним адміністративним судом.

9. Ухвалою Київського окружного адміністративного суду від 04.05.2023 прийнято адміністративну справу № 640/4748/19 до провадження та вирішено здійснювати її розгляд за правилами спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами.

10. На обґрунтування позовних вимог Київська Митрополія Української Православної Церкви зазначала, що відповідно до частини першої статті 30 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та підпункту 93 пункту 4 Положення про Міністерство культури України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 № 495 (далі — Положення № 495) відповідач наділений повноваженнями щодо забезпечення проведення релігієзнавчої експертизи за участю представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів. Натомість Міністерство культури України самостійно провело таку експертизу, не залучивши до її проведення представників відповідних релігійних організацій.

10.1. Позивач указував, що у висновку релігієзнавчої експертизи об’єктом дослідження визначено «релігійну мережу», хоча такого поняття чинне законодавство не передбачає. Також наголошував на відсутності посилань на зареєстровані в установленому законом порядку статути релігійних організацій, дат та номерів їх реєстрації. Зазначав, що досліджений Статут про управління Київської Митрополії Української Православної Церкви є програмним документом, а не зареєстрованим статутом Київської Митрополії Української Православної Церкви.

10.2. Крім того, Київська Митрополія Української Православної Церкви посилалася на відсутність у висновку відомостей про час та строки проведення експертизи, залучення до її проведення спеціалістів — членів експертної ради з питань свободи совісті та діяльності релігійних організацій, їхні прізвища, ініціали, фахову діяльність і порядок відбору. Зауважувала, що не наведено відомостей про фахівців Міністерства культури України, які проводили дослідження, їхні посади, прізвища та ініціали, а також аналізу досліджених документів, зокрема статутів (положень) релігійних організацій (об’єднань).

10.3. Київська Митрополія Української Православної Церкви наголошувала, що відповідач провів моніторинг, а не дослідження предметів експертизи, використавши статистичні дані, які не долучені до висновку релігієзнавчої експертизи. Також зазначала, що цей висновок не містить аргументів та обґрунтування входження релігійного об’єднання Українська Православна Церква до складу Російської Православної Церкви.

11. Почаївська Свято-Успенська Лавра, обґрунтовуючи позовні вимоги, зазначала, що не підпадає під дію частин сьомої та восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Наголошувала, що Міністерство культури України належним чином не дослідило її статут, а під час проведення релігієзнавчої експертизи використало дані, дослідження яких законом не передбачено. З огляду на це вважала відсутніми підстави для поширення на неї відповідних вимог закону та наполягала на задоволенні позовних вимог.

12. Міністерство культури України у відзивах на позовні заяви заперечувало проти задоволення позовних вимог, зазначаючи, що під час прийняття оскаржуваного наказу та вчинення спірних дій діяло в порядку, у спосіб та в межах наданих йому повноважень. Відповідач пояснював, що у зв’язку з помилкою, допущеною в наказі від 25.01.2019 № 37, прийнято наказ від 19.04.2019 № 337 «Про внесення змін до наказу Міністерства культури України № 37 від 25.01.2019», яким слово «затвердження» замінено на слово «проведення». Також стверджував, що наказ № 37 вичерпав свою дію, а тому не може бути скасований у судовому порядку.

12.1. Міністерство культури України наполягало, що аналіз статуту Почаївської Свято-Успенської Лаври засвідчив, що вона, як і інші релігійні організації Української Православної Церкви, є самокерованою частиною Руської (Російської) Православної Церкви. На підтвердження цієї позиції посилалося, зокрема, на інформацію, розміщену на офіційних електронних ресурсах Російської Православної Церкви. Також зазначало, що входження релігійного об’єднання Українська Православна Церква до структури Російської Православної Церкви підтверджується, серед іншого, визнанням цього факту Патріархом Кирилом. Із цих підстав відповідач просив відмовити в задоволенні позовних вимог у повному обсязі.

Установлені судами попередніх інстанцій обставини справи

13. Міністерство культури України, керуючись положеннями статті 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», підпункту 93 пункту 4 Положення № 495 та Закону України від 20 грудня 2018 року № 2662-VIII «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об’єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об’єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території

України» (далі — Закон № 2662-VIII), видало наказ від 25.01.2019 № 37 «Про затвердження релігієзнавчої експертизи щодо встановлення переліку релігійних організацій (об'єднань), які підпадають під дію норм частини сьомої та восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»» (далі — Наказ № 37).

14. Наказом № 37 Департаменту у справах релігій та національностей (Юрашу А.В.) доручено протягом одного місяця з дня набрання чинності Законом № 2662-VIII або набрання чинності законом, яким іноземна держава визнається такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, якщо такий закон набрав чинності пізніше Закону № 2662-VIII:

— провести релігієзнавчу експертизу зареєстрованих статутів релігійних організацій (об'єднань) для встановлення обставин, передбачених частинами сьомою та восьмою статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації»;

— забезпечити публічне через офіційне видання «Урядовий кур'єр» та письмове інформування релігійних організацій (об'єднань), які відповідно до частини другої статті 7 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» представляють об'єднання релігійних організацій, визначених статтями 7– 11 цього Закону, а також окремих релігійних громад, якщо вони діють без відповідних центрів та управлінь, що зареєстровані в Україні, та підпадають під дію частини сьомої статті 12 цього Закону.

15. Наказом Міністерства культури України від 19.04.2019 № 337 «Про внесення змін до наказу Міністерства культури України від 25.01.2019 № 37» у зв'язку з технічними помилками, допущеними під час підготовки Наказу № 37, його назву та преамбулу викладено в новій редакції. Назву наказу викладено так: «Про проведення релігієзнавчої експертизи щодо встановлення переліку релігійних організацій (об'єднань), які підпадають під дію норм частини сьомої та восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

16. У новій редакції преамбули Наказу № 37 зазначено, що його видано, керуючись положеннями абзацу п'ятого частини першої статті 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», пункту 2 розділу II «Перехідні та прикінцеві положення» Закону № 2662-VIII та підпункту 93 пункту 4 Положення № 495.

17. Після завершення релігієзнавчої експертизи 26.01.2019 Міністерство культури України на своєму офіційному вебсайті та в офіційному виданні «Урядовий кур'єр» опублікувало перелік релігійних організацій (об'єднань), які підпадають під дію частин сьомої та восьмої статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» та яким необхідно внести зміни до свого статуту (положення) і подати їх на реєстрацію в установленому порядку. До цього переліку включено Українську Православну Церкву.

18. Уважаючи свої права порушеними внаслідок проведення релігієзнавчої експертизи з недотриманням установленого порядку та безпідставного поширення на них вимог щодо зміни найменування, Київська Митрополія Української Православної Церкви та Почаївська Свято-Успенська Лавра звернулися до суду з позовами, які розглядаються в цій справі.

Короткий зміст рішень судів першої та апеляційної інстанцій

19. Ухвалою Окружного адміністративного суду міста Києва від 22.04.2019 вжито заходів забезпечення позову шляхом заборони уповноваженим суб'єктам проводити реєстраційні дії щодо відомостей про зазначені в ухвалі релігійні організації. Постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 22.07.2019 та постановою Верховного Суду від 11.12.2019 цю ухвалу залишено без змін.

20. Рішенням Київського окружного адміністративного суду від 15.05.2023 у задоволенні адміністративних позовів відмовлено повністю. Скасовано заходи забезпечення позову, вжиті ухвалою від 22.04.2019.

21. Відмовляючи в задоволенні позовів, суд першої інстанції виходив із того, що Міністерство культури України виконало покладений Законом № 2662-VIII обов'язок провести релігієзнавчу експертизу, а досліджені статутні документи в сукупності підтверджують поширення на позивачів частин сьомої та восьмої статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації».

22. Суд першої інстанції встановив, що відповідно до пунктів 1, 8–10 розділу I Статуту Почаївська Свято-Успенська Лавра є структурним підрозділом Української Православної Церкви та ставропігіальним монастирем Митрополита Київського і всієї України. У своїй діяльності Лавра керується Статутом Української Православної Церкви, постановами її Соборів і Священного Синоду, указами Митрополита Київського і всієї України та підзвітна йому в релігійній і адміністративно-фінансовій діяльності. Оскільки Українська Православна Церква, за висновком суду, входить до структури російської православної церкви, суд уважав, що Почаївська Свято-Успенська Лавра як структурний підрозділ Української Православної Церкви також підпадає під ознаки, передбачені частинами сьомою та восьмою статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації». При цьому суд зазначив, що доказів протилежного Почаївська Свято-Успенська Лавра не надала.

23. Відхиляючи доводи позивачів про можливість дослідження виключно зареєстрованих статутів релігійних організацій, суд зазначив, що стаття 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачає як обов'язкові відомості, які має містити статут, так і можливість існування документів, що визначають віросповідну діяльність та вирішують інші внутрішні питання релігійної організації й не підлягають реєстрації в державних органах. До таких документів суд відніс Статут про управління Української Православної Церкви. З огляду на це вважав, що під час релігієзнавчої експертизи оцінці підлягали в сукупності як зареєстровані статути Київської Митрополії Української Православної Церкви та Почаївської Свято-Успенської Лаври, так і Статут про управління Української Православної Церкви. Відповідно, суд визнав правомірним дослідження останнього з використанням загальнодоступної інформації.

24. Також суд зауважив, що позивачі та треті особи помилково ототожнюють юридичну адресу релігійної організації з її керівним центром (управлінням). За доводами суду, юридична адреса є адресою, зазначеною в установчих документах юридичної особи та внесеною до Єдиного державного реєстру, тоді як керівний центр (управління) є суб'єктом, який безпосередньо здійснює керівництво шляхом управління та прийняття рішень.

25. Посилання на інші недоліки висновку релігієзнавчої експертизи суд не визнав суттєвими та такими, що спростовують сформульовані в ньому висновки. Зазначив, що законодавством не визначено вимог до структури такого висновку та переліку

відомостей, які обов’язково мають бути в ньому відображені. Тому відсутність окремих відомостей, на яку посилалися позивачі та треті особи, суд не вважав самостійною підставою для спростування результатів експертизи.

26. Додатково суд послався на оприлюднену Інформаційно-просвітницьким відділом Української Православної Церкви публікацію щодо виступу голови її Юридичного відділу протоієрея Олександра Бахова під час пресконференції 29.12.2022 у Києво-Печерській Лаврі. Згідно із цією публікацією зі Статуту про управління Української Православної Церкви, прийнятого на Соборі 27.05.2022, було виключено норми, які вказували на зв’язок із Москвою. Водночас суд зауважив, що ця публікація не є належним та достатнім доказом у розумінні КАС України, проте за відсутності належних і достатніх доказів на спростування висновків релігієзнавчої експертизи розцінив її як додаткове свідчення фактичного погодження представника Української Православної Церкви із цими висновками.

27. Крім того, суд урахував висновок релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви в редакції від 27.05.2022 на наявність церковно-канонічного зв’язку з московським патріархатом (російською православною церквою), затверджений наказом Державної служби України з етнополітики та свободи совісті від 27.01.2023 № Н-8/11. Суд навів висновки експертної групи про те, що прийняття нової редакції Статуту та постанови Собору Української Православної Церкви не призвело до розриву її церковно-канонічного зв’язку з російською православною церквою, а статус Української Православної Церкви як структурного підрозділу останньої, що користується певними правами самостійності, залишився незмінним. Також зазначив, що експертна група не виявила документів чи дій, які свідчили б про її перетворення на самостійну щодо російської православної церкви релігійну організацію.

28. Посилаючись на частину першу статті 77 КАС України, суд першої інстанції наголосив на тому, що позивачі обмежилися доводами про процедурні порушення під час проведення експертизи та недоліки її висновку, проте належними й достатніми доказами не спростували входження Української Православної Церкви, у складі якої вони перебувають, до структури російської православної церкви. За висновком суду, наведені позивачами підстави позову не підтвердилися під час розгляду справи та не могли бути покладені в основу рішення про задоволення позовних вимог.

29. Постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 02.11.2023 рішення суду першої інстанції залишено без змін. Апеляційний суд визнав Наказ № 37 внутрішнім організаційним документом, який вичерпав дію виконанням та не встановлює самостійних обов’язків для позивачів. Обов’язок уточнити назву, за висновком цього суду, виникає безпосередньо із закону.

30. Відхиляючи доводи апелянтів про проведення релігієзнавчої експертизи без участі представників релігійних організацій, суд апеляційної інстанції виходив із того, що положення Закону № 2662-VIII є спеціальними щодо положень статті 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» та Положення № 495 і прийняті пізніше. Оскільки Закон № 2662-VIII прямо не передбачає залучення таких представників, суд уважав, що наведені загальні положення в цій частині не підлягають застосуванню. Також зазначив, що за відсутності детального нормативного регулювання порядку проведення релігієзнавчої експертизи Міністерство культури України має свободу розсуду щодо вибору методики дослідження та організації його проведення.

31. Відхиляючи доводи скаржників щодо неправомірності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, зокрема заперечення на ухвалу Київського окружного адміністративного суду від 04.05.2023, суд апеляційної інстанції зазначив, що спір не належить до визначених частиною четвертою статті 12 та частиною четвертою статті 257 КАС України категорій справ, які підлягають розгляду виключно за правилами загального позовного провадження. При цьому послався на пункт 10 частини шостої статті 12 КАС України, відповідно до якого до справ незначної складності належать також інші справи, у яких суд дійде висновку про їх незначну складність, за винятком справ, які не можуть розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження.

32. Оцінюючи критерії, передбачені частиною третьою статті 257 КАС України, апеляційний суд зауважив, що будь-яка справа є важливою для її сторін, однак результат вирішення цього спору не створює для позивачів суттєвих невідворотних негативних наслідків чи обмежень, пославшись у цьому зв’язку на пункт 5 розділу ІІ Закону № 2662-VIII. Водночас суд визнав, що суспільний інтерес до справи свідчить на користь її розгляду за правилами загального позовного провадження. Кількість сторін спору суд уважав незначною, а збільшення кількості учасників справи пояснив виключно залученням третіх осіб, що частково є наслідком суспільного інтересу до справи.

33. Решту критеріїв, визначених частиною третьою статті 257 КАС України, апеляційний суд оцінив як такі, що не дають підстав для висновку про необхідність розгляду спору за правилами загального позовного провадження. Зокрема, зазначив, що обраний позивачами спосіб захисту, категорія та складність справи, обсяг і характер доказів, у тому числі відсутність необхідності призначати експертизу та викликати свідків, свідчать про можливість спрощеного розгляду.

34. Також апеляційний суд зазначив, що суд не зобов’язаний пропонувати позивачу подати клопотання про розгляд справи в певному виді провадження, оскільки право заявити в позовній заяві клопотання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження передбачено частиною другою статті 168 КАС України. Із цих підстав відповідні доводи Почаївської Свято-Успенської Лаври суд визнав помилковими.

35. Урахувавши наведене та віднісши вибір виду провадження в цій справі до дискреційних повноважень суду першої інстанції, апеляційний суд визнав призначення та розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження допустимими та правомірними.

36. Апеляційний суд уважав, що пункт 3 частини першої статті 311 КАС України допускає письмовий апеляційний розгляд рішення, ухваленого у спрощеному провадженні без повідомлення сторін, незалежно від наявності клопотань про участь у засіданні. Довід Почаївської Свято-Успенської Лаври про ненаправлення ухвали від 04.05.2023 відхилив, пославшись на попередню обізнаність учасників про розгляд справи та абзац другий частини другої статті 317 КАС України.

37. Ухвалою Шостого апеляційного адміністративного суду від 14.11.2023 відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою Одеської єпархії Української Православної Церкви на рішення Київського окружного адміністративного суду від 15.05.2023. Суд зазначив, що скаргу подано 07.11.2023, зареєстровано 08.11.2023 та передано судді-доповідачу 09.11.2023, тобто після закінчення апеляційного розгляду справи й ухвалення постанови від 02.11.2023.

38. Ухвалою Шостого апеляційного адміністративного суду від 12.12.2023 відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою Одеської духовної семінарії Української Православної Церкви на рішення Київського окружного адміністративного суду від 15.05.2023. В ухвалі зазначено, що апеляційну скаргу подано 21.11.2023 та передано судді-доповідачу 08.12.2023, тобто також після завершення апеляційного розгляду справи.

39. Постановляючи зазначені ухвали, суд апеляційної інстанції керувався частинами першою, четвертою та п’ятою статті 323 КАС України. Суд виходив із того, що апеляційна скарга, яка надійшла після закінчення апеляційного розгляду справи від особи, яка не була присутня під час такого розгляду, підлягає розгляду лише в межах доводів, які не розглядалися за апеляційною скаргою іншої особи. Якщо ж наведені в ній доводи вже були предметом апеляційного перегляду, суд відмовляє у відкритті апеляційного провадження. Тому для вирішення питання про відкриття провадження суд апеляційної інстанції уважав необхідним з’ясувати, чи були доводи кожної з цих скарг розглянуті під час попереднього апеляційного перегляду справи.

40. Проаналізувавши зміст апеляційних скарг Одеської єпархії Української Православної Церкви та Одеської духовної семінарії Української Православної Церкви, апеляційний суд зазначив, що скаржники посилалися на неповне з’ясування обставин, які мають значення для справи, невідповідність висновків суду обставинам справи, недоведеність обставин, які суд уважав установленими, неправильне застосування норм матеріального права та порушення норм процесуального права. Зокрема, заперечували правильність застосування частин сьомої та восьмої статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» в редакції Закону № 2662-VIII, абзацу п’ятого частини першої статті 30 цього Закону та підпункту 93 пункту 4 Положення № 495, а також указували на порушення статей 8, 9, 44, 73– 77, 79, 80, 90, 242 КАС України.

41. Ці доводи апеляційний суд визнав аналогічними доводам апеляційних скарг інших учасників справи, які розглянув під час ухвалення постанови від 02.11.2023. Суд послався на викладений у цій постанові висновок про те, що суд першої інстанції правильно встановив обставини справи та ухвалив рішення з додержанням норм матеріального і процесуального права. Уважаючи, що наведені Одеською єпархією Української Православної Церкви та Одеською духовною семінарією Української Православної Церкви доводи вже були предметом апеляційного перегляду, суд на підставі частини п’ятої статті 323 КАС України відмовив у відкритті проваджень за їхніми апеляційними скаргами.

Короткий зміст та обґрунтування вимог касаційних скарг та їх рух у касаційній інстанції

42. Не погодившись із рішенням Київського окружного адміністративного суду від 15.05.2023 та постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 02.11.2023, Почаївська Свято-Успенська Лавра, Київська Митрополія Української Православної Церкви, Одеська єпархія Української Православної Церкви, Свято-Флорівський жіночий монастир та Одеська духовна семінарія Української Православної Церкви подали касаційні скарги, у яких просять скасувати зазначені судові рішення та ухвалити нове рішення про задоволення позовних вимог у повному обсязі.

43. Крім того, Одеська єпархія Української Православної Церкви та Одеська духовна семінарія Української Православної Церкви у своїх касаційних скаргах просять скасувати відповідно ухвали Шостого апеляційного адміністративного суду від 14.11.2023 та від 12.12.2023, якими відмовлено у відкритті апеляційних проваджень за їхніми апеляційними скаргами.

44. Підставою касаційного оскарження рішення суду першої інстанції та постанови апеляційного суду скаржники визначають пункт 3 частини четвертої статті 328 КАС України, посилаючись на відсутність висновку Верховного Суду щодо застосування частин сьомої та восьмої статті 12, абзацу п’ятого частини першої статті 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», пункту 2 розділу ІІ «Перехідні та прикінцеві положення» Закону № 2662-VIII та підпункту 93 пункту 4 Положення № 495 у спірних правовідносинах. Почаївська Свято-Успенська Лавра також зазначає про відсутність висновку Верховного Суду щодо застосування пункту 3 розділу ІІ Закону № 2662-VIII.

45. На обґрунтування цієї підстави скаржники, не погоджуючись із застосуванням судами норм, які регулюють проведення релігієзнавчої експертизи та визначають ознаки входження релігійних організацій до структури релігійного об’єднання, керівний центр якого знаходиться за межами України, зазначають, що стаття 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» та підпункт 93 пункту 4 Положення № 495 передбачають проведення такої експертизи за участю представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів. На їхнє переконання, ці приписи є обов’язковими, а відсутність детального нормативного регулювання процедури експертизи не надавала Міністерству культури України права проводити її без залучення представників відповідних релігійних організацій.

46. У цьому зв’язку скаржники заперечують висновок апеляційного суду про пріоритет положень Закону № 2662-VIII як спеціального та прийнятого пізніше закону. Зазначають, що відсутність у ньому окремої вказівки на участь представників релігійних організацій не усуває відповідного обов’язку, передбаченого статтею 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» та підпунктом 93 пункту 4 Положення № 495.

47. Почаївська Свято-Успенська Лавра додатково наголошує, що відсутність у пункті 2 розділу ІІ Закону № 2662-VIII повторної вказівки на таку участь не утворює колізії із зазначеними приписами, оскільки відповідні норми не містять суперечливих вимог. Тому вважає помилковим незастосування апеляційним судом цієї гарантії з огляду на час прийняття Закону № 2662-VIII та вужче коло врегульованих ним правовідносин. Значення участі представників релігійних організацій цей скаржник пов’язує з можливістю надати документи, пояснення та заперечення щодо питань, які досліджуються під час експертизи.

48. Щодо застосування пункту 2 розділу ІІ Закону № 2662-VIII скаржники посилаються на те, що предметом експертизи мали бути саме зареєстровані статути релігійних організацій. Стверджують, що відповідні установчі документи не були витребувані та належним чином досліджені, натомість висновки щодо наявності передбачених законом ознак входження зроблено з використанням інших документів та інформації з мережі Інтернет, належність і достовірність яких вони оспорюють. На їхню думку, суди безпідставно погодилися з можливістю такого дослідження, пославшись на дискреційні повноваження Міністерства культури України та відсутність законодавчої заборони використовувати інші джерела.

49. У контексті застосування частин сьомої та восьмої статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» Почаївська Свято-Успенська Лавра розмежовує зареєстрований статут релігійної організації як юридичної особи та Статут про управління Української Православної Церкви як канонічний документ. Наголошує, що останній не є установчим документом усіх релігійних

організацій, які входять до складу Української Православної Церкви, а посилання на нього не дає підстав ототожнювати його із зареєстрованим статутом кожної такої організації.

50. На думку цього скаржника, належність Почаївської Свято-Успенської Лаври до Української Православної Церкви сама собою не підтверджує її входження до структури Російської православної церкви. Зазначає, що суди не обґрунтували, які саме положення зареєстрованого статуту Почаївської Свято-Успенської Лаври підтверджують наявність передбачених законом ознак такого входження, та безпідставно поширили на неї висновки, зроблені на підставі інших статутних і канонічних документів.

51. Київська Митрополія Української Православної Церкви, Свято-Флорівський жіночий монастир, Одеська єпархія Української Православної Церкви та Одеська духовна семінарія Української Православної Церкви також указують, що із зареєстрованого Статуту Київської Митрополії Української Православної Церкви не вбачається ознак, передбачених пунктом 1 частини восьмої статті 12 зазначеного Закону. Наявність ознак, визначених пунктами 2 та 3 цієї частини, на їхню думку, встановлено на підставі інформації з неперевірених іноземних вебсайтів. Уважають необґрунтованим поширення висновків експертизи на всі релігійні організації Української Православної Церкви без належного дослідження їхніх зареєстрованих статутів. Одеська духовна семінарія Української Православної Церкви окремо зазначає, що її статутні документи під час проведення експертизи не були витребувані та належним чином досліджені.

52. Крім того, скаржники не погоджуються з висновками судів щодо правомірності внесення змін до Наказу № 37, який ці ж суди визнали актом одноразового застосування, що вичерпав свою дію. Зазначають, що результати релігієзнавчої експертизи оприлюднено після видання цього наказу, у первісній назві якого йшлося про її затвердження. Надалі до наказу внесено зміни, якими слово «затвердження» замінено словом «проведення».

53. Щодо застосування пункту 3 розділу ІІ Закону № 2662-VIII Почаївська Свято-Успенська Лавра пов’язує протиправність оприлюднення інформації про її включення до переліку релігійних організацій із порушеннями під час проведення експертизи та необґрунтованістю встановлення стосовно неї передбачених законом ознак входження. На думку цього скаржника, проведення експертизи без участі представників відповідних релігійних організацій та використання документів, які не є їхніми зареєстрованими статутами, не давали належних підстав для оприлюднення відповідних висновків. Із наведених підстав Почаївська Свято-Успенська Лавра наполягає на протиправності розміщення на офіційному сайті Міністерства культури України та в офіційному виданні «Урядовий кур’єр» інформації про її включення до відповідного переліку та необхідності відкликання цієї інформації.

54. Київська Митрополія Української Православної Церкви та Свято-Флорівський жіночий монастир також зазначають, що суди не навели достатніх мотивів відмови в задоволенні вимог щодо оприлюднення переліку релігійних організацій. На їхнє переконання, висновки про правомірність проведення експертизи та внесення змін до Наказу № 37 не містять належної відповіді на заперечення щодо законності розміщення відповідної інформації.

55. Обґрунтовуючи підставу касаційного оскарження, передбачену пунктом 1 частини четвертої статті 328 КАС України, Почаївська Свято-Успенська Лавра посилається на неврахування висновків Верховного Суду щодо дотримання принципу належного урядування та забезпечення права особи на участь у прийнятті рішення, викладених у рішенні від 05.11.2020 у справі № 800/562/16 та постанові від 20.06.2018 у справі № 806/2554/16.

56. У цьому контексті зазначає, що орган державної влади повинен дотримуватися встановленої законом процедури реалізації своїх повноважень та забезпечувати особам, прав та інтересів яких стосується відповідне рішення, можливість узяти участь у його прийнятті. На переконання скаржника, передбачена законом участь представників релігійних організацій у проведенні релігієзнавчої експертизи мала забезпечити можливість викласти свої доводи щодо досліджуваних документів і питань, надати пояснення та звернути увагу на обставини, які могли мати значення для висновків експертизи.

57. Почаївська Свято-Успенська Лавра стверджує, що Міністерство культури України, провівши експертизу без залучення представників відповідних релігійних організацій, не дотрималося цієї гарантії. Водночас апеляційний суд, відхиляючи зазначені доводи з посиланням на незастосовність вимоги щодо такої участі, не врахував наведених висновків Верховного Суду та не надав належної оцінки дотриманню відповідачем принципу належного урядування.

58. Також Почаївська Свято-Успенська Лавра визначає підставою касаційного оскарження пункт 4 частини четвертої статті 328 КАС України у взаємозв’язку з пунктом 1 частини другої статті 353 цього Кодексу, посилаючись на неналежне дослідження статутних документів та порушення порядку дослідження інших матеріалів, використаних судами для обґрунтування своїх висновків.

59. Зокрема, скаржник стверджує, що суди самостійно відшукали в мережі Інтернет висновок релігієзнавчої експертизи 2023 року та публікацію щодо виступу протоієрея Олександра Бахова й використали їх під час вирішення спору. При цьому, за доводами скаржника, відповідні матеріали відсутні у справі, учасники у своїх заявах по суті на них не посилалися та не мали можливості надати щодо них пояснення й заперечення.

60. Почаївська Свято-Успенська Лавра наголошує, що самостійне використання судами таких матеріалів під час письмового розгляду справи позбавило її можливості ознайомитися з ними до ухвалення рішення, висловити заперечення щодо їх належності та змісту, а також навести свої аргументи стосовно обставин, які суди вважали ними підтвердженими. Із цим пов’язує порушення принципів змагальності та рівності учасників справи.

61. Окремо скаржник указує на суперечливість позиції апеляційного суду, який, визнавши відсутність безпосереднього зв’язку висновку експертизи 2023 року та відповідної публікації з експертизою 2019 року, водночас використав наведені в них відомості як додаткову інформацію щодо статутних зв’язків і підпорядкування. Наголошує, що використання цих матеріалів як додаткової інформації не звільняло суд від обов’язку забезпечити учасникам справи можливість надати щодо них пояснення та заперечення.

62. Крім іншого, Почаївська Свято-Успенська Лавра заперечує обґрунтованість розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників. Зазначає, що під час визначення порядку розгляду належало врахувати значну кількість учасників, обсяг матеріалів справи, складність питань щодо статутних документів і проведення релігієзнавчої експертизи, а також суспільний інтерес до вирішення спору. На переконання скаржника, сукупність цих обставин вимагала розгляду справи за правилами загального позовного провадження.

63. Почаївська Свято-Успенська Лавра також звертає увагу на те, що провадження за її позовом первісно було відкрито за правилами загального позовного провадження, а після об'єднання справ питання про порядок розгляду об'єднаної справи не вирішувалося. Вважає, що подальший розгляд за правилами спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників не забезпечив можливості повною мірою викласти аргументи щодо спірних питань та використаних судом матеріалів.

64. Скаржник стверджує, що ухвала від 04.05.2023 йому не надсилалася, унаслідок чого не було забезпечено можливості своєчасно висловити позицію щодо визначеного судом порядку розгляду та надати пояснення й заперечення до ухвалення рішення по суті спору.

65. На підтвердження своїх доводів посилається на постанову Верховного Суду від 18.01.2023 у справі № 826/10888/18 щодо необхідності оцінки критеріїв вибору виду провадження, передбачених частиною третьою статті 257 КАС України, з урахуванням особливостей спрощеного позовного провадження та пов'язаних із ним процесуальних обмежень.

66. Поряд із викладеними вище доводами щодо застосування норм матеріального права Київська Митрополія Української Православної Церкви та Свято-Флорівський жіночий монастир посилаються на порушення норм процесуального права під час розгляду справи судами першої та апеляційної інстанцій. Зазначають, що під час розгляду справи в суді першої інстанції їм не надсилалися процесуальні документи, унаслідок чого вони не мали можливості ознайомитися із заявами по суті справи та надати свої пояснення й заперечення. На їхню думку, розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників за таких обставин не забезпечив належної реалізації процесуальних прав та можливості довести до суду свою позицію щодо предмета спору. Стверджують, що апеляційний суд не надав цим обставинам належної оцінки.

67. Крім того, скаржники не погоджуються з відхиленням клопотань про розгляд апеляційних скарг за участю представників. Указують, що необхідність такого розгляду обґрунтовували специфікою спору, складністю досліджуваних доказів, кількістю учасників та суспільним інтересом до справи. На їхнє переконання, ці обставини потребували заслуховування позицій учасників, а розгляд апеляційних скарг лише за наявними письмовими матеріалами не забезпечив повного та всебічного з'ясування порушених у них питань. Ненадсилання процесуальних документів, незабезпечення можливості надати пояснення та розгляд апеляційних скарг без участі представників скаржники в сукупності пов'язують із порушенням принципів змагальності, рівності учасників справи та права на справедливий судовий розгляд.

68. Одеська єпархія Української Православної Церкви та Одеська духовна семінарія Української Православної Церкви, крім доводів щодо вирішення спору по суті, обґрунтовують вимоги про скасування ухвал Шостого апеляційного адміністративного суду від 14.11.2023 та від 12.12.2023 порушенням норм процесуального права під час застосування частини п'ятої статті 323 КАС України. Скаржники зазначають, що під час розгляду справи в суді першої інстанції не отримували процесуальних документів ані поштою, ані засобами електронного зв'язку. Стверджують, що внаслідок цього були позбавлені можливості ознайомитися із заявами по суті справи, надати обґрунтовані письмові пояснення та повною мірою реалізувати процесуальні права третіх осіб. Наголошують, що ці обставини не отримали належної оцінки під час вирішення питання про відкриття апеляційних проваджень.

69. Одеська єпархія Української Православної Церкви вказує, що свою апеляційну скаргу відправила поштою 02.11.2023, тобто в день ухвалення постанови апеляційного суду за скаргами інших учасників справи. Вважає, що суд не врахував цієї обставини та, пославшись на попередній розгляд наведених у скарзі доводів, безпідставно відмовив у відкритті апеляційного провадження.

70. Одеська духовна семінарія Української Православної Церкви зазначає, що подала апеляційну скаргу 10.11.2023, не знаючи на той час про існування постанови від 02.11.2023 та не отримавши її. На переконання цього скаржника, подання апеляційної скарги після ухвалення зазначеної постанови за таких обставин не виправдовувало відмови в забезпеченні апеляційного перегляду за його скаргою.

71. Обидва скаржники зазначають, що саме лише посилання апеляційного суду на попередній розгляд їхніх доводів за апеляційними скаргами інших осіб не є достатнім обґрунтуванням відмови у відкритті апеляційних проваджень. На їхнє переконання, суд не надав належної оцінки доводам про ненадсилання їм процесуальних документів та позбавлення можливості подати письмові пояснення. Ці обставини скаржники пов'язують із порушенням їхніх процесуальних прав, посилаючись на статті 44, 51, 242 КАС України та статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

72. Уважають, що відмова у відкритті апеляційних проваджень порушує гарантоване пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України, статтею 13 КАС України та статтею 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» право на апеляційний перегляд справи. Посилаючись на частину першу статті 353 КАС України, стверджують, що допущені порушення призвели до постановлення незаконних ухвал, які перешкоджають подальшому провадженню за їхніми апеляційними скаргами.

73. Ухвалами Верховного Суду від 15.01.2024 відкрито касаційні провадження № К/990/42691/23 за скаргою Почаївської Свято-Успенської Лаври, № К/990/43027/23 за скаргою Київської Митрополії Української Православної Церкви та № К/990/1634/24 за скаргою Свято-Флорівського жіночого монастиря. Ухвалами від 09.02.2024 відкрито касаційні провадження № К/990/114/24 за скаргою Одеської єпархії Української Православної Церкви та № К/990/4448/24 за скаргою Одеської духовної семінарії Української Православної Церкви.

74. У відзиві Міністерство культури та інформаційної політики України просить залишити касаційну скаргу Почаївської Свято-Успенської Лаври без задоволення, а рішення Київського окружного адміністративного суду від 15.05.2023 та постанову Шостого апеляційного адміністративного суду від 02.11.2023 — без змін. Аналогічні вимоги відповідач заявляє у відзиві на касаційні скарги Одеської єпархії Української Православної Церкви, Одеської духовної семінарії Української Православної Церкви та Свято-Флорівського жіночого монастиря.

75. Обґрунтовуючи заперечення проти касаційних скарг, відповідач зазначає, що Наказ № 37 прийнято на виконання обов'язку провести релігієзнавчу експертизу зареєстрованих статутів релігійних організацій, установленого пунктом 2 розділу II Закону № 2662-VIII, та в межах повноважень, передбачених абзацом п'ятим частини першої статті 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» і підпунктом 93 пункту 4 Положення № 495. Внесення наказом від 19.04.2019 № 337 змін до назви та преамбули Наказу № 37 пояснює виправленням технічних помилок і підтримує висновки судів про правомірність його прийняття.

76. Відповідач посилається на рішення Конституційного Суду України № 4-р/2022, яким Закон № 2662-VIII та статтю 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» зі змінами, внесеними цим Законом, визнано такими, що відповідають Конституції України. Зазначає, що обов'язок відповідних релігійних організацій уточнити свою назву спрямований на забезпечення державної безпеки та суверенітету України, а також на надання суспільству повної та достовірної інформації про їхню належність до релігійних організацій, керівні центри яких розташовані в державі-агресорі.

77. Наголошує, що для поширення вимог частини сьомої статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» достатньо встановлення хоча б однієї з ознак, передбачених частиною восьмою цієї статті. Тому відсутність у статуті релігійної організації, що діє в Україні, прямої вказівки на входження до структури іноземної релігійної організації не виключає застосування зазначених вимог за наявності інших установлених законом ознак. На підтвердження входження Української Православної Церкви до структури російської православної церкви посилається на досліджені під час експертизи статутні документи, зокрема положення Статуту про управління Української Православної Церкви щодо її статусу, обов'язковості рішень органів російської православної церкви та участі представників Української Православної Церкви в її керівних органах, а також на інформацію з офіційних електронних ресурсів цих релігійних організацій.

78. Стосовно Почаївської Свято-Успенської Лаври відповідач підтримує висновки судів, зроблені на підставі пунктів 1, 8– 10 розділу I її Статуту, відповідно до яких вона є структурним підрозділом Української Православної Церкви, у своїй діяльності керується її Статутом, постановами Соборів і Священного Синоду, указами Митрополита Київського і всієї України та підзвітна йому в релігійній і адміністративно-фінансовій діяльності. Уважає, що наведені положення в сукупності зі встановленими статутними зв'язками Української Православної Церкви підтверджують поширення на Почаївську Свято-Успенську Лавру вимог частин сьомої та восьмої статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», а скаржники цих висновків не спростували.

79. Заперечуючи проти доводів щодо порушення порядку розгляду справи, відповідач зазначає, що за правилами спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка адміністративна справа, крім категорій, визначених частиною четвертою статті 257 КАС України. Оскільки цей спір до таких категорій не належить, уважає обраний судом першої інстанції порядок розгляду правомірним. Також посилається на положення частин шостої та сьомої статті 18 КАС України щодо обов'язкової реєстрації електронних кабінетів визначеними законом учасниками процесу та вручення процесуальних документів особам, які зареєстрували такі кабінети, шляхом направлення документів до них.

80. Ухвалами Верховного Суду від 16.11.2026 закінчено підготовчі дії та призначено справу до розгляду в порядку письмового провадження відповідно до статей 340, 345 КАС України.

Оцінка Верховним Судом висновків судів попередніх інстанцій та аргументів учасників справи

81. Відповідно до частини першої статті 341 КАС України суд касаційної інстанції переглядає судові рішення в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, та на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє правильність застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права.

82. За частиною третьою цієї статті суд не обмежений доводами та вимогами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено порушення норм процесуального права, передбачені пунктами 1, 4– 7 частини третьої статті 353, абзацом другим частини першої статті 354 цього Кодексу, а також у разі необхідності врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду після подання касаційної скарги.

83. Касаційне провадження за скаргою Почаївської Свято-Успенської Лаври відкрито з підстав, передбачених пунктами 1, 3, 4 частини четвертої статті 328 КАС України, а за скаргами Київської Митрополії Української Православної Церкви, Свято-Флорівського жіночого монастиря, Одеської єпархії Української Православної Церкви та Одеської духовної семінарії Української Православної Церкви в частині оскарження рішень по суті спору — пунктом 3 частини четвертої цієї статті.

84. Одеська єпархія Української Православної Церкви та Одеська духовна семінарія Української Православної Церкви оскаржують відповідно ухвали Шостого апеляційного адміністративного суду від 14.11.2023 та від 12.12.2023 про відмову у відкритті апеляційних проваджень, посилаючись на порушення норм процесуального права при застосуванні частини п'ятої статті 323 КАС України.

85. Спір у цій справі виник у зв'язку з прийняттям Міністерством культури України Наказу № 37, проведенням релігієзнавчої експертизи та оприлюдненням на офіційному вебсайті й у виданні «Урядовий кур'єр» переліку релігійних організацій, які підпадають під дію частин сьомої та восьмої статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», та інформації про необхідність внесення ними змін до статутів. Позивачі оспорюють правомірність зазначених наказу та дій і просять зобов'язати відповідача відкликати оприлюднену інформацію.

86. Частина друга статті 19 Конституції України покладає на органи державної влади та їх посадових осіб обов'язок діяти на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією та законами України. Отже, наявність у державного органу повноваження прийняти рішення не усуває обов'язку дотриматися встановленого порядку його реалізації.

87. Статтею 35 Конституції України гарантовано право на свободу світогляду і віросповідання та закріплено відокремлення церкви і релігійних організацій від держави. Обмеження здійснення цього права допускаються лише законом і для визначених Конституцією цілей. Зазначені гарантії не виключають установленого законом регулювання найменувань релігійних організацій, проте вимагають, щоб застосування відповідних приписів здійснювалося з дотриманням установлених законом умов і процедур.

88. Згідно із частиною другою статті 2 КАС України суд перевіряє, зокрема, чи прийнято рішення суб'єкта владних повноважень у межах компетенції та у визначений законом спосіб, обґрунтовано, з урахуванням усіх обставин, що мають значення, пропорційно та з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення. Застосування цих критеріїв охоплює як зміст висновків відповідача, так і дотримання ним гарантій, установлених для їх формування.

89. Правове становище релігійних організацій на час виникнення спірних правовідносин визначав Закон України від 23.04.1991 № 987-XII «Про свободу совісті та релігійні організації», який установлює гарантії свободи совісті, засади взаємовідносин держави та

релігійних організацій, порядок їх утворення і діяльності, а також повноваження державних органів у сфері релігії.

90. Стаття 3 цього Закону гарантує кожному громадянину свободу совісті, яка охоплює право обирати та змінювати релігію або переконання, сповідувати релігію індивідуально чи спільно з іншими або не сповідувати жодної, здійснювати релігійні обряди та поширювати свої переконання. За частиною четвертою цієї статті обмеження свободи сповідувати релігію або переконання допускаються за умови їх установлення законом, відповідності міжнародним зобов'язанням України та необхідності для захисту громадської безпеки і порядку, життя, здоров'я, моралі, прав і свобод інших громадян.

91. Відповідно до частин другої–п'ятої та десятої статті 5 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави. Держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству. Держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії. Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається. Релігійна організація зобов'язана додержувати вимог чинного законодавства і правопорядку.

92. Відповідно до частини першої статті 7 цього Закону релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру та діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно зі своїми статутами (положеннями).

92.1. Згідно із частиною другою цієї статті релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються із зазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями).

92.2. Частиною третьою статті 7 передбачено, що на інші організації, утворені за релігійною ознакою, дія цього Закону не поширюється.

93. Відповідно до частин першої та другої статті 9 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, релігійні управління і центри діють на підставі своїх статутів (положень), що реєструються у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону. Релігійні організації, керівні центри яких знаходяться за межами України, можуть керуватися у своїй діяльності настановами цих центрів, якщо при цьому не порушується законодавство України.

94. Частиною першою статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» визначено, що статут (положення) релігійної організації, який відповідно до цивільного законодавства визначає її правоздатність, підлягає реєстрації у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону. Згідно з пунктом 2 частини третьої цієї статті статут (положення) релігійної організації повинен містити відомості про її місце в організаційній структурі релігійного об'єднання. Частиною шостою статті 12 передбачено, що документи, які визначають віросповідну діяльність та вирішують інші внутрішні питання релігійної організації, не підлягають реєстрації в державних органах.

95. Законом № 2662-VIII статтю 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» доповнено частинами сьомою та восьмою.

96. За частиною сьомою цієї статті у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, релігійна організація (об'єднання), яка безпосередньо або як складова частина іншої релігійної організації (об'єднання) входить до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, зобов'язана у своїй повній назві, зазначеній у її статуті (положенні), відображати належність до релігійної організації (об'єднання) за межами України, до якої вона входить (частиною якої вона є), шляхом обов'язкового відтворення у своїй назві повної статутної назви такої релігійної організації (об'єднання) з можливим додаванням слів «в Україні» та/або позначення свого місця в структурі іноземної релігійної організації.

97. Відповідно до частини восьмої статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» входження релігійної організації (об'єднання) до релігійної організації (об'єднання), зазначеної в частині сьомій цієї статті, визначається у разі наявності однієї з таких ознак:

1) у статуті (положенні) релігійної організації, що діє в Україні, містяться вказівки на входження до структури релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України;

2) у статуті (положенні) закордонної релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, містяться вказівки на входження до її структури релігійної організації (об'єднання), що діє на території України, а також на право прийняття статутними органами управління зазначеної закордонної релігійної організації (об'єднання) рішень з канонічних і організаційних питань, які є зобов'язуючими для релігійної організації (об'єднання), що діє на території України;

3) статутом (положенням) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, передбачене обов'язкове входження керівників (повноважних представників) релігійної організації (об'єднання), що діє на території України, до статутних органів управління зазначеної закордонної релігійної організації (об'єднання) з правом вирішального голосу.

98. Отже, обов'язок релігійної організації відображати у своїй повній статутній назві належність до відповідної іноземної релігійної організації виникає за наявності хоча б однієї з ознак, визначених частиною восьмою статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації». При цьому частина сьома цієї статті охоплює як безпосереднє входження до її структури, так і входження через іншу релігійну організацію (об'єднання).

99. Механізм реалізації наведених положень статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» визначено розділом ІІ «Перехідні та прикінцеві положення» Закону № 2662-VIII. За пунктом 1 цього розділу законом, яким іноземна держава визнається такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину її території, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та/або інший закон, який містить таке визнання.

100. Пунктом 2 розділу ІІ Закону № 2662-VIII на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, покладено обов’язок упродовж одного місяця з дня набрання чинності цим Законом або відповідним пізнішим законом провести релігієзнавчу експертизу зареєстрованих статутів релігійних організацій (об’єднань) для встановлення обставин, передбачених частинами сьомою та восьмою статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації».

101. Відповідно до пункту 3 цього розділу в разі встановлення зазначених обставин уповноважений орган інформує відповідні релігійні організації (об’єднання) публічно через офіційне видання «Урядовий кур’єр» та письмово про необхідність у строк не пізніше трьох місяців внести передбачені законом зміни до їхніх статутів (положень) і подати такі зміни на реєстрацію в установленому порядку.

102. Рішенням Конституційного Суду України від 27.12.2022 № 4-р/2022 Закон № 2662-VIII визнано таким, що відповідає Конституції України. У підпункті 4.7 пункту 4 мотивувальної частини цього Рішення Конституційний Суд України зазначив, що Конституція України не містить приписів, які прямо або опосередковано забороняли б державі здійснювати релігієзнавчі експертизи статутів (положень) релігійних організацій (об’єднань), та визначив експертизу статутів, здійснювану відповідно до закону уповноваженими суб’єктами, одним із правомірних засобів перевірки. Наведена юридична позиція підтверджує допустимість застосування державою такого засобу перевірки, однак не вирішує питання правомірності конкретних дій відповідача під час проведення експертизи та інформування про її результати. Перевірка дотримання встановлених законом вимог під час учинення оскаржуваних дій належить до завдань адміністративного суду при вирішенні цього спору.

103. Колегія суддів звертає увагу, що проведення релігієзнавчої експертизи було прямо визначеним законом обов’язком відповідача. Водночас інформування відповідних релігійних організацій про необхідність внесення змін до їхніх статутів закон пов’язував з установленням за результатами цієї експертизи обставин, передбачених частинами сьомою та восьмою статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації». Тому наявність такого обов’язку не звільняла відповідача від дотримання законодавчих вимог щодо проведення експертизи та інформування про її результати.

104. На виконання пункту 2 розділу ІІ Закону № 2662-VIII Міністерство культури України видало Наказ № 37, приписи якого адресовані відповідному структурному підрозділу Міністерства та визначають організаційні заходи щодо проведення релігієзнавчої експертизи й інформування про її результати.

105. Варто зауважити, що Верховний Суд у постанові від 08.10.2026 у справі № 320/10379/25 охарактеризував наказ, спрямований на організацію виконання чинного правового регулювання, як акт внутрішньоорганізаційного характеру, який не встановлює, не змінює та не припиняє загальних правил регулювання суспільних відносин.

106. У спірних правовідносинах доручення, визначені Наказом № 37, реалізовано проведенням експертизи та оприлюдненням її результатів. Водночас судовій оцінці підлягають доводи позивачів щодо правомірності дій відповідача, вчинених на виконання цього наказу, та порушення такими діями їхніх прав.

107. Отже, у цій справі позовні вимоги охоплюють також і дії Міністерства культури України щодо проведення релігієзнавчої експертизи та інформування про її результати. Судовій оцінці підлягають доводи зокрема щодо дотримання відповідачем вимог закону під час проведення експертизи, забезпечення участі представників відповідних релігійних організацій та інформування про її результати.

108. У постанові від 21.02.2020 у справі № 826/17123/18 Верховний Суд виходив із того, що реалізація наказу про проведення перевірки не усуває необхідності оцінки порушень процедури її проведення під час оскарження рішень, прийнятих за результатами такої перевірки. У цій справі зазначений підхід ураховується в частині розмежування виконання організаційного акта та перевірки правомірності подальших дій відповідача і їхніх правових наслідків. Водночас можливість судового оскарження таких дій має визначатися з огляду на їхній зміст і безпосередній вплив на права та законні інтереси позивачів.

109. За частиною другою статті 2 КАС України така перевірка передбачає, зокрема, з’ясування того, чи діяв відповідач на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені законом, обґрунтовано, з урахуванням усіх обставин, що мають значення, а також із забезпеченням права особи на участь у процесі прийняття рішення. Отже, судовий контроль не обмежується встановленням компетенції Міністерства культури України провести експертизу, а охоплює перевірку дотримання ним законодавчих вимог під час здійснення оскаржуваних дій.

110. Абзацом п’ятим частини першої статті 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, передбачено забезпечення релігієзнавчої експертизи за участю представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів. Аналогічний припис щодо повноважень Міністерства культури України містив підпункт 93 пункту 4 Положення № 495.

111. Відхиляючи доводи про незалучення представників релігійних організацій, апеляційний суд виходив із пріоритету Закону № 2662-VIII як спеціального та прийнятого пізніше нормативного акта, який не містить окремої вимоги щодо їхньої участі. Проте відсутність повторного закріплення такої вимоги в пункті 2 розділу ІІ цього Закону сама собою не утворює суперечності з положеннями статті 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації».

112. Пункт 2 розділу ІІ Закону № 2662-VIII визначає обов’язок провести конкретну експертизу, її предмет, мету та строк проведення. Натомість стаття 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» установлює вимогу щодо участі представників релігійних організацій і відповідних спеціалістів під час реалізації цього повноваження. Закон № 2662-VIII не містить положень, які виключали б застосування такої вимоги до передбаченої ним експертизи.

113. За таких обставин відхилення доводів позивачів із посиланням лише на спеціальний характер Закону № 2662-VIII не можна визнати достатньо обґрунтованим. Судам належало перевірити, чи забезпечував відповідач можливість участі представників відповідних релігійних організацій, якими діями та документами це підтверджується, чи могли вони надати статутні документи та пояснення до завершення експертизи. Залежно від установленого необхідно було оцінити значення цих обставин для дотримання прав позивачів і повноти дослідження документів.

114. Колегія суддів зауважує, що відсутність детального нормативного регулювання процедури релігієзнавчої експертизи не надавала відповідачу необмеженої свободи розсуду щодо порядку її проведення та не усувала обов'язку дотримуватися прямо встановлених законом вимог. Відтак посилання судів на відсутність затверджених порядку та методики експертизи не було достатнім для відхилення доводів позивачів щодо незабезпечення участі представників релігійних організацій, передбаченої статтею 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» та підпунктом 93 пункту 4 Положення № 495.

115. Отже, за результатами касаційного перегляду з підстави, передбаченої пунктом 3 частини четвертої статті 328 КАС України, Верховний Суд дійшов висновку, що пункт 2 розділу II Закону № 2662-VIII підлягає застосуванню у взаємозв'язку з абзацом п'ятим частини першої статті 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» та підпунктом 93 пункту 4 Положення № 495 у редакціях, чинних на час виникнення спірних правовідносин. Установлення спеціального обов'язку провести релігієзнавчу експертизу зареєстрованих статутів релігійних організацій не виключає дотримання вимоги щодо участі представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів. Відсутність повторного закріплення цієї вимоги в Законі № 2662-VIII не є підставою для її незастосування.

116. Водночас передбачене пунктом 3 розділу II Закону № 2662-VIII інформування відповідних релігійних організацій здійснюється за умови встановлення за результатами експертизи обставин, визначених частинами сьомою та восьмою статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації». Тому під час перевірки правомірності таких дій суд має оцінити дотримання порядку проведення експертизи та наявність установлених законом підстав для інформування відповідних релігійних організацій.

117. Належної оцінки потребували й заперечення щодо документів, які становили основу оскаржуваних дій. Визначення предметом експертизи зареєстрованих статутів релігійних організацій не виключає врахування статуту іноземної релігійної організації, на який прямо вказують пункти 2 і 3 частини восьмої статті 12 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», та інших документів, необхідних для з'ясування передбачених цією нормою ознак. Водночас можливість використання таких джерел не усуває необхідності встановити, які саме документи та в яких редакціях досліджено під час експертизи 2019 року і які відомості з них покладено в основу подальшого інформування відповідних релігійних організацій.

118. Між тим суди навели положення статутних документів та мотиви щодо організаційних зв'язків релігійних організацій. Однак у контексті заявлених вимог необхідно було також перевірити доводи про достатність документального обґрунтування дій відповідача стосовно позивачів. Зокрема, співвіднести досліджені під час експертизи документи з відповідними ознаками частини восьмої статті 12 цього Закону та з передбаченими пунктом 3 розділу II Закону № 2662-VIII підставами інформування конкретних релігійних організацій.

119. Посилання апеляційного суду на надання Міністерством культури України інформації на виконання ухвали про витребування доказів не замінює оцінки її змісту у взаємозв'язку із запереченнями позивачів. В оскаржуваних рішеннях недостатньо розкрито, яким чином надані відповідачем матеріали спростовують доводи щодо порядку проведення експертизи, забезпечення участі представників релігійних організацій та джерел дослідження.

120. Окремої перевірки потребували доводи Почаївської Свято-Успенської Лаври щодо використання судами висновку релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви в редакції від 27.05.2022, затвердженого наказом Державної служби України з етнополітики та свободи совісті від 27.01.2023 № Н-8/11, та публікації щодо виступу протоієрея Олександра Бахова. Визнавши, що ці матеріали безпосередньо не стосуються експертизи, проведеної Міністерством культури України у 2019 році, апеляційний суд водночас урахував їх як додаткову інформацію щодо статутних зв'язків і підпорядкування. Однак таке визначення їхнього доказового значення не усувало необхідності пояснити, які саме обставини спірних правовідносин вони підтверджують, та надати оцінку доводам скаржника про використання цих матеріалів без забезпечення учасникам справи можливості надати щодо них пояснення і заперечення. Самі собою зазначені матеріали не підтверджують дотримання відповідачем установленого законом порядку проведення експертизи у 2019 році.

121. У цьому контексті слід звернути увагу на висновки Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) у рішенні від 06.02.2025 у справі «Гайдашевський проти України» (Gaydashevskyy v. Ukraine, заява № 11553/21, пункти 31– 36), у якому Суд пов'язав об'єктивно виправдані сумніви щодо безсторонності суду із самостійним збиранням ним вирішальних доказів та їх використанням для спростування аргументів захисту.

121.1. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі, закріплений частиною четвертою статті 9 КАС України, передбачає активну роль суду в установленні обставин, необхідних для правильного вирішення спору, у тому числі шляхом виявлення та витребування доказів з власної ініціативи, що може приводити й до встановлення обставин на користь відповідача. Однак результати такого дослідження мають оцінюватися з дотриманням установлених законом правил доказування, зокрема щодо покладення на відповідача обов'язку доведення правомірності оскаржуваних рішень чи дій. Тому передбачене частиною четвертою статті 77 КАС України повноваження суду збирати докази з власної ініціативи не звільняє відповідача від виконання обов'язку доказування та не може використовуватися для формування судом замість нього обґрунтування правомірності оскаржуваних рішень чи дій в обхід вимог частини другої цієї статті. Положення статті 9 КАС України не можуть тлумачитися так, щоб нівелювати спеціальний розподіл тягаря доказування, передбачений частиною другою статті 77 КАС України.

122. Застосовуючи наведені положення у взаємозв'язку, колегія суддів зауважує, що реалізація судом повноважень щодо офіційного з'ясування обставин справи не має призводити до підміни обов'язку відповідача довести правомірність оскаржуваних дій. Відтак, ураховуючи висновок експертизи 2023 року та публікацію щодо виступу протоієрея Олександра Бахова, судам належало пояснити, які саме обставини спірних правовідносин підтверджують ці матеріали та чи не підмінюють вони обґрунтування, на якому ґрунтувалися дії відповідача у 2019 році, а також перевірити, чи було забезпечено позивачам можливість надати щодо них пояснення і заперечення.

123. При цьому за частиною другою статті 77 КАС України обов’язок доказування правомірності оскаржуваних рішень та дій покладається на відповідача. Відтак посилання на ненадання позивачами доказів, які спростовують висновки щодо їхніх організаційних зв’язків, не могло замінити перевірки належності та достатності доказів, наданих відповідачем.

124. Позивачі також заперечували правомірність внесення змін до Наказу № 37 після проведення експертизи та оприлюднення її результатів, посилаючись на те, що цей наказ вичерпав свою дію виконанням. За таких обставин судам належало надати правову оцінку можливості внесення змін до вже реалізованого акта та пояснити, чи впливала заміна в його найменуванні слова «затвердження» словом «проведення» на зміст і правові наслідки раніше вчинених дій відповідача. Саме посилання на редакційний характер змін без оцінки зазначених заперечень не є достатнім обґрунтуванням висновку про правомірність їх внесення.

125. Отже, наявність законодавчого обов’язку Міністерства культури України провести релігієзнавчу експертизу не усуває судового контролю за дотриманням відповідачем вимог закону під час її проведення та інформування про результати. Без належної оцінки доводів позивачів щодо правомірності цих дій та їх впливу на права й законні інтереси позивачів висновки судів попередніх інстанцій про відсутність підстав для задоволення відповідних вимог є передчасними.

126. Така перевірка має здійснюватися в межах предмета спору та стосуватися дотримання відповідачем установлених законом умов реалізації його повноважень. Висновок релігієзнавчої експертизи при цьому підлягає оцінці як доказ, на якому ґрунтувалися оскаржувані дії, у сукупності з іншими матеріалами справи та з урахуванням заперечень учасників щодо порядку його отримання і використання.

Щодо порядку розгляду справи судами попередніх інстанцій

127. Окремої оцінки потребують доводи скаржників щодо порушення судами попередніх інстанцій процесуального порядку розгляду справи. Зокрема, Почаївська Свято-Успенська Лавра вказує, що провадження за її позовом було відкрито за правилами загального позовного провадження, однак після об’єднання справ та передачі матеріалів до Київського окружного адміністративного суду справу розглянуто у спрощеному провадженні без повідомлення учасників. На переконання автора касаційної скарги, такий порядок не відповідав складності спору, кількості учасників та значному суспільному інтересу.

128. Київська Митрополія Української Православної Церкви, Свято-Флорівський жіночий монастир, Одеська єпархія Української Православної Церкви та Одеська духовна семінарія Української Православної Церкви пов’язують порушення права на справедливий судовий розгляд із розглядом справи у спрощеному письмовому провадженні за ненадсилання учасникам процесуальних документів, що, за їхніми доводами, позбавило їх можливості ознайомитися з позовною заявою та запереченнями на неї. Також указують на незабезпечення розгляду апеляційних скарг за участю представників, а Київська Митрополія Української Православної Церкви та Свято-Флорівський жіночий монастир додатково наголошують на складності досліджуваних доказів, кількості учасників і публічному значенні справи як підставах для проведення судового засідання.

129. Оцінюючи наведені доводи скаржників, колегія суддів виходить із положень КАС України, які визначають умови та порядок розгляду справ за правилами загального і спрощеного позовного провадження.

130. Відповідно до частини третьої статті 3 КАС України провадження в адміністративних справах здійснюється відповідно до закону, чинного на час вчинення окремої процесуальної дії, розгляду і вирішення справи. З огляду на це правомірність об’єднання справ та визначення порядку їх подальшого розгляду належить оцінювати за процесуальними нормами, чинними на час постановлення відповідних ухвал.

131. Частиною першою статті 12 КАС України встановлено, що адміністративне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими цим Кодексом, у порядку позовного провадження (загального або спрощеного).

131.1. За частиною другою цієї статті спрощене позовне провадження призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Водночас відповідно до частини третьої цієї статті загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні.

132. Згідно з пунктом 20 частини першої статті 4 КАС України адміністративна справа незначної складності (малозначна справа) — адміністративна справа, у якій характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників тощо не вимагають проведення підготовчого провадження та (або) судового засідання для повного та всебічного встановлення її обставин.

133. Відповідно до частини першої статті 257 КАС України за правилами спрощеного позовного провадження розглядаються справи незначної складності. Згідно з частиною другою цієї статті за правилами спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка справа, віднесена до юрисдикції адміністративного суду, за винятком справ, зазначених у частині четвертій цієї статті.

133.1. Частиною третьою статті 257 КАС України передбачено, що при вирішенні питання про розгляд справи за правилами спрощеного або загального позовного провадження суд враховує: 1) значення справи для сторін; 2) обраний позивачем спосіб захисту; 3) категорію та складність справи; 4) обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначати експертизу, викликати свідків тощо; 5) кількість сторін та інших учасників справи; 6) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; 7) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

133.2. Водночас частиною четвертою статті 257 КАС України (у редакції, чинній на час вирішення судами попередніх інстанцій питання про порядок розгляду справи) передбачено, що за правилами спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах: 1) щодо оскарження нормативно-правових актів, за винятком випадків, визначених цим Кодексом; 2) щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб’єкта владних повноважень, якщо позивачем також заявлено вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної такими рішеннями, діями чи бездіяльністю, у сумі, що перевищує п’ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 3) про примусове відчуження земельної ділянки, інших об’єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності; 4) щодо оскарження рішення суб’єкта владних повноважень, на підставі якого ним може бути заявлено вимогу про стягнення грошових коштів у сумі, що перевищує п’ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

134. Таким чином, якщо справа не належить до категорій, які підлягають розгляду виключно за правилами загального позовного провадження, суд може розглянути її за правилами спрощеного позовного провадження. Водночас можливість застосування цієї процедури не усуває необхідності врахування критеріїв, визначених частиною третьою статті 257 КАС України.

135. Визнаючи справу справою незначної складності на підставі пункту 10 частини шостої статті 12 КАС України, суд має обґрунтувати, чи дозволяють характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників повно і всебічно встановити обставини справи без проведення підготовчого провадження та (або) судового засідання.

136. Підхід щодо врахування предмета позову, характеру спірних правовідносин та складності справи при визначенні виду позовного провадження застосовано також Великою Палатою Верховного Суду в постанові від 16.02.2023 у справі № 990/99/22.

137. У постанові від 18.01.2023 у справі № 826/10888/18 Верховний Суд звернув увагу на відсутність в ухвалі суду першої інстанції про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження аналізу критеріїв, визначених частиною третьою статті 257 КАС України, зокрема суспільного інтересу до вирішення спору. У зв'язку із цим Суд констатував, що суд першої інстанції не повною мірою дотримався вимог процесуального закону під час з'ясування та оцінки підстав для розгляду справи в такому порядку.

138. Крім того, у постанові від 22.01.2021 у справі № 640/11869/20 Верховний Суд наголосив на необхідності врахування процесуальних особливостей спрощеного позовного провадження та пов'язаних із ними обмежень процесуальних можливостей учасників справи, зокрема відсутності підготовчого засідання і судових дебатів, скорочених строків вчинення окремих процесуальних дій. Цей підхід застосовано також у постанові від 05.03.2025 у справі № 300/2291/23, у якій Суд урахував вплив вирішення спору на права значної кількості осіб та суспільний інтерес.

139. Водночас у постанові від 05.06.2026 у справі № 140/22450/23 Верховний Суд зазначив, що за відсутності законодавчих обмежень справа може розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження, проте з урахуванням критеріїв, визначених частиною третьою статті 257 КАС України, суд може обрати загальне позовне провадження. Сам по собі спрощений розгляд не є достатньою підставою для скасування судових рішень: необхідно оцінити, чи призвів такий порядок до порушення норм процесуального права, яке унеможливило встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

140. З урахуванням наведеного у цій справі належить перевірити обґрунтованість визначеного порядку розгляду відповідно до критеріїв частини третьої статті 257 КАС України, а також дотримання процесуальних вимог з огляду на початкове призначення справи за позовом Почаївської Свято-Успенської Лаври до розгляду за правилами загального позовного провадження та її подальший процесуальний рух. При цьому оцінці підлягає й те, чи забезпечував обраний порядок можливість повного та всебічного встановлення обставин, які мають значення для вирішення спору, та реалізацію учасниками справи їхніх процесуальних прав.

141. Ухвалою Окружного адміністративного суду міста Києва від 28.03.2019 відкрито провадження у справі № 640/4748/19 за позовом Київської Митрополії Української Православної Церкви та визначено її розгляд за правилами спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників. Суд послався на пункт 20 частини першої статті 4, пункт 10 частини шостої статті 12, частини першу та другу статті 257, статтю 258 та частину п'яту статті 262 КАС України й дійшов висновку про незначну складність справи та можливість її всебічного й об'єктивного вирішення протягом розумного строку в такому порядку (т.1 а.с. 1–2).

142. Натомість ухвалою цього суду від 24.04.2019 у справі № 640/7082/19 за позовом Почаївської Свято-Успенської Лаври, з посиланням на статті 12 і 257 КАС України, визначено загальне позовне провадження та призначено підготовче засідання на 16.05.2019. Явку повноважних представників сторін визнано обов'язковою. Крім того, відповідно до статті 264 КАС України відповідача зобов'язано опублікувати оголошення про відкриття провадження щодо оскарження Наказу № 37 у виданні, в якому цей акт був або мав бути офіційно оприлюднений (т.4 а.с. 1–3).

143. Надалі ухвалою від 20.05.2019 у справі № 640/7082/19, постановленою у відкритому судовому засіданні за участю представників сторін, витребувано у Міністерства культури України відомості щодо отримання статутних документів, строків проведення експертизи, складу осіб, які її проводили, переліку та джерел досліджених документів, перевірки автентичності статуту Російської Православної Церкви, а також обставин прийняття й оприлюднення наказу та публікації відповідного переліку. У мотивувальній частині суд навів статтю 72 КАС України щодо доказів, а при постановленні ухвали керувався статтями 72, 144, 145, 147 і 243 цього Кодексу (т. 4 а.с. 148– 152).

144. Слід зауважити, що до об'єднання справ у справі за позовом Почаївської Свято-Успенської Лаври суд не лише визначив розгляд за правилами загального позовного провадження, а й призначив підготовче засідання та визнав обов'язковою явку повноважних представників сторін. Отже, ухвалою про відкриття провадження було передбачено підготовку справи до судового розгляду за їхньою участю.

145. Ухвалою від 20.05.2019, постановленою у відкритому судовому засіданні за участю представників сторін, витребувано докази у Міністерства культури України. Таким чином, до об'єднання справ суд уже здійснював процесуальні дії в межах загального позовного провадження, що має значення для оцінки дотримання порядку подальшого розгляду об'єднаної справи.

146. Наведені обставини мали бути враховані судом першої інстанції при визначенні порядку розгляду об'єднаної справи, а судом апеляційної інстанції — при перевірці доводів скаржників щодо порушення такого порядку. Зокрема, оцінці підлягало те, що до об'єднання справ за позовом Почаївської Свято-Успенської Лаври було визначено загальне позовне провадження та здійснено процесуальні дії в межах цієї процедури. Тому вирішення питання про можливість розгляду об'єднаної справи за правилами спрощеного позовного провадження потребувало врахування не лише характеру позовних вимог і критеріїв, установлених частиною третьою статті 257 КАС України, а й попереднього процесуального руху справ та правових наслідків їх об'єднання.

147. Ухвалою Окружного адміністративного суду міста Києва від 29.05.2019 за клопотанням Міністерства культури України зазначені справи об'єднано в одне провадження, якому присвоєно № 640/4748/19. Обґрунтовуючи таке рішення, суд навів положення частин першої–третьої статті 172 КАС України, установив однорідність позовних вимог, заявлених різними позивачами до одного відповідача, та послався на частину восьму цієї статті. При цьому питання про порядок подальшого розгляду об'єднаних вимог окремо не вирішено (т. 3 а.с. 1–6).

148. Водночас стаття 172 КАС України визначає підстави та порядок об’єднання справ, однак не передбачає, що таке об’єднання саме собою змінює загальне позовне провадження на спрощене. Тому при визначенні процедури спільного розгляду суд мав урахувати раніше постановлені процесуальні рішення та оцінити об’єднану справу за критеріями частини третьої статті 257 КАС України з огляду на весь предмет спору і склад його учасників.

149. Відповідно до частини шостої статті 260 КАС України, якщо суд вирішив розглянути справу в порядку спрощеного позовного провадження, але в подальшому постановив ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, розгляд справи починається зі стадії відкриття провадження у справі. У такому випадку повернення до розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження не допускається. На застосування цієї заборони вказав Верховний Суд у постанові судової палати від 17.12.2019 у справі № 0740/807/18.

150. У зазначеній постанові Верховний Суд указав, що суд першої інстанції задовольнив клопотання позивача та постановив ухвалу про перехід до загального позовного провадження. Надаючи оцінку доводам касаційної скарги, Суд виходив із того, що апеляційний суд переглядав рішення, ухвалене за правилами загального позовного провадження, а повернення до спрощеного провадження не здійснювалося. За таких обставин зазначення апеляційним судом про можливість віднесення справи до справ незначної складності не свідчило про зміну порядку її розгляду.

151. У цій справі після об’єднання позовів окремого процесуального рішення про їх розгляд за правилами загального позовного провадження не постановлено, що відрізняє її від справи № 0740/807/18. Водночас ця обставина не усувала необхідності врахувати, що ухвалою від 24.04.2019 за позовом Почаївської Свято-Успенської Лаври вже було відкрито загальне позовне провадження та надалі вчинено процесуальні дії з підготовки справи до розгляду. Тому, визначаючи спрощений порядок розгляду об’єднаної справи, суд мав надати оцінку правовому значенню зазначеної ухвали та обґрунтувати процесуальні підстави зміни порядку розгляду вимог Почаївської Свято-Успенської Лаври.

152. Ухвалою від 04.05.2023 Київський окружний адміністративний суд прийняв справу до провадження після її передачі з ліквідованого Окружного адміністративного суду міста Києва. Пославшись на частину чотирнадцяту статті 31 та частину другу статті 35 КАС України, суд зазначив про необхідність розпочати розгляд спочатку у зв’язку зі зміною складу суду. Водночас, урахувавши предмет позову та суб’єктний склад учасників, визначив спрощене позовне провадження без повідомлення сторін. Однак наведені приписи статей 31 і 35 КАС України регулюють наслідки зміни складу суду та самі собою не є підставою для зміни форми позовного провадження. Між тим початок розгляду спочатку не усував необхідності врахувати попередні процесуальні рішення та обґрунтувати порядок подальшого розгляду об’єднаних вимог.

153. Надаючи оцінку обраному порядку розгляду справи, суд апеляційної інстанції навів критерії, визначені частиною третьою статті 257 КАС України, та зазначив, що вирішення спору не спричиняє для позивачів суттєвих і невідворотних негативних наслідків чи обмежень, пославшись на пункт 5 розділу ІІ Закону № 2662-VIII. Однак передбачена цією нормою гарантія недопущення переваг або обмежень у діяльності відповідних релігійних організацій, крім установлених законом, сама по собі не свідчить про незначне для позивачів значення справи. Таке значення належало оцінити з урахуванням змісту оскаржуваних дій та їхніх наслідків, оскільки спір стосується, зокрема, правомірності поширення на позивачів вимог щодо зміни статутних найменувань та оприлюднення відповідної інформації. Отже, посилання на зазначену гарантію без оцінки цих обставин не є достатнім обґрунтуванням висновку про незначний вплив результату вирішення спору на права та інтереси позивачів.

154. Оцінюючи обрані способи захисту, належало врахувати взаємозв’язок вимог про скасування наказу, визнання протиправними дій щодо проведення експертизи та оприлюднення інформації, а також зобов’язання відкликати відповідну публікацію. Висновок про організаційно-розпорядчий характер Наказу № 37 та вичерпання ним своєї дії не вирішував питання про правомірність дій, учинених на його виконання. Отже, оцінка цього критерію потребувала визначення обставин, які належало встановити за кожною із заявлених вимог, та можливості їх належного з’ясування в обраній процедурі.

155. Варто зауважити, що категорія та складність справи зумовлені необхідністю застосування у взаємозв’язку статей 12 і 30 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», розділу ІІ Закону № 2662-VIII та Положення № 495. Спірними є межі повноважень відповідача, вимоги до участі представників релігійних організацій, предмет і джерела дослідження, а також фактичні обставини проведення експертизи та подальшого інформування позивачів. Тому висновок апеляційного суду про можливість спрощеного розгляду потребував пояснення того, чому характер цих питань не вимагав підготовчого провадження та розгляду справи в судовому засіданні.

156. Оцінюючи обсяг та характер доказів, належало врахувати, що ухвалою від 20.05.2019 суд витребував у Міністерства культури України матеріали та інформацію щодо статутних документів, досліджених під час проведення релігієзнавчої експертизи, їхніх редакцій і способу отримання. Витребування цих відомостей вказувало на необхідність додаткового з’ясування фактичних обставин, пов’язаних із підставами та порядком учинення оскаржуваних дій, що мало значення для оцінки складності справи. Натомість суд апеляційної інстанції послався на відсутність необхідності призначення експертизи чи виклику свідків, не надавши належної оцінки обсягу та характеру витребуваних матеріалів. Самі лише зазначені судом обставини не є достатніми для висновку про можливість розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

157. Крім того, як зазначено в пунктах 120– 123 цієї постанови, суди використали висновок релігієзнавчої експертизи 2023 року та публікацію щодо виступу протоієрея Олександра Бахова без належної оцінки їхнього зв’язку з обставинами спірних правовідносин і доводів щодо забезпечення учасникам справи можливості надати пояснення та заперечення стосовно цих матеріалів. Тому при визначенні порядку розгляду справи належало врахувати не лише обсяг письмових доказів та відсутність потреби у призначенні експертизи чи виклику свідків, а й необхідність розмежування обставин різних періодів, перевірки джерел відповідних відомостей та з’ясування позицій учасників щодо їх використання для оцінки правомірності дій відповідача у 2019 році.

158. У цьому контексті колегія суддів ураховує, що принцип змагальності передбачає можливість учасників справи ознайомитися з доказами та поясненнями, здатними вплинути на вирішення спору, і висловити щодо них свою позицію. Як зазначив ЄСПЛ у рішенні від 18.02.1997 у справі «Niderqst-Huber проти Швейцарії» (Niderqst-Huber v. Switzerland, заява № 18990/91, пункти 29– 30), саме учасники провадження визначають, чи потребують відповідні матеріали їхніх зауважень, а прагнення забезпечити швидкість розгляду не виправдовує недотримання цієї гарантії. Тому використання матеріалів 2023 року для оцінки оскаржуваних дій 2019 року вимагало

з’ясування не лише їхнього значення для вирішення спору, а й того, чи мали учасники справи своєчасну та реальну можливість ознайомитися з ними й надати відповідні пояснення та заперечення.

159. Посилаючись на незначну кількість сторін, апеляційний суд зазначив, що кількість учасників зросла за рахунок третіх осіб. Однак пункт 5 частини третьої статті 257 КАС України передбачає врахування кількості як сторін, так і інших учасників справи. Тому сам процесуальний статус залучених релігійних організацій не зменшує значення їхньої участі для вибору процедури. Суд мав оцінити загальний склад учасників у взаємозв’язку з характером їхніх прав та інтересів, необхідністю ознайомлення з матеріалами й забезпечення можливості надати пояснення та заперечення.

160. Апеляційний суд також визнав, що суспільний інтерес до цієї справи свідчить на користь загального позовного провадження. Водночас, віддавши перевагу спрощеному розгляду, він не навів достатніх мотивів, чому зазначена обставина в сукупності зі значною кількістю учасників, характером спірних питань та доказів не вимагала застосування загального провадження. При цьому суспільна значущість спору зумовлена його предметом — застосуванням вимог до найменувань релігійних організацій та перевіркою дотримання державним органом установлених законом умов реалізації відповідних повноважень.

161. Щодо думки сторін апеляційний суд обґрунтовано розмежував право позивача заявити клопотання та обов’язки суду, зазначивши, що частина друга статті 168 КАС України не покладає на суд обов’язку пропонувати подання клопотання про певний вид провадження. Водночас це не вичерпувало оцінки доводів скаржників. Право заявити в позовній заяві клопотання про спрощений розгляд та необхідність урахувати думку сторін при визначенні процедури є різними процесуальними питаннями. Тому посилання на статтю 168 КАС України не замінювало оцінки заперечень щодо обраного порядку, зокрема з огляду на первісне визначення загального провадження за позовом Почаївської Свято-Успенської Лаври.

162. Сукупність наведених обставин вимагала належного виконання завдань підготовчого провадження, визначених частиною другою статті 173 КАС України. Для цього спору істотне значення мали уточнення предмета перевірки за об’єднаними вимогами, з’ясування заперечень відповідача, визначення обставин, які підлягають установленню, та збирання відповідних доказів.

163. Відповідно до частини третьої статті 262 КАС України підготовче засідання при спрощеному розгляді не проводиться. Саме собою це не позбавляє суд повноважень витребувати докази чи з’ясовувати обставини справи. Проте можливість учинення окремих процесуальних дій у спрощеному провадженні не усуває необхідності оцінити, чи потребує конкретна справа підготовчого провадження. У цьому випадку належало врахувати й те, що за позовом Почаївської Свято-Успенської Лаври вже було призначено підготовче засідання, визнано обов’язковою явку представників сторін та у відкритому судовому засіданні за їхньою участю вирішено питання про витребування доказів.

164. В ухвалі від 04.05.2023 суд першої інстанції не надав оцінки зазначеним особливостям попереднього розгляду, а висновок про застосування спрощеного провадження обґрунтував загальним посиланням на предмет позову та суб’єктний склад учасників. Апеляційний суд, хоча й навів мотиви щодо критеріїв частини третьої статті 257 КАС України, не усунув недостатності такого обґрунтування. Зокрема, не пояснив значення попереднього визначення загального провадження за позовом Почаївської Свято-Успенської Лаври та вчинених у ньому процесуальних дій для подальшого спільного розгляду вимог. Посилання на розсуд суду першої інстанції не звільняло від перевірки того, чи здійснено його з урахуванням усіх істотних обставин.

165. Відхиляючи довід Почаївської Свято-Успенської Лаври щодо ненадсилання ухвали від 04.05.2023, суд апеляційної інстанції обмежився посиланням на попередню обізнаність учасників про розгляд справи. Водночас така обізнаність не свідчить про їх повідомлення щодо прийняття справи до провадження іншим судом, її розгляду спочатку та обраного порядку розгляду. За цих обставин з урахуванням вимог статей 44 і 251 КАС України належало перевірити, чи було зазначену ухвалу надіслано та вручено учасникам справи, а також чи мали вони можливість своєчасно подати пояснення, докази, заперечення і клопотання. Без з’ясування цих питань посилання на абзац другий частини другої статті 317 КАС України не є достатнім обґрунтуванням висновку про суто формальний характер відповідного порушення.

166. Так само доводи щодо розгляду апеляційних скарг без участі представників потребували оцінки з урахуванням обставин цієї справи. Сам факт письмового розгляду не свідчить про порушення процесуальних прав. Однак за наявності заперечень щодо повноти встановлення обставин у першій інстанції та клопотань про участь у судовому засіданні апеляційному суду належало оцінити, чи дозволяють наявні матеріали перевірити ці заперечення без заслуховування пояснень учасників. Визначення спрощеного провадження судом першої інстанції саме собою не усувало необхідності такої оцінки.

167. Верховний Суд наголошував, що передбачена процесуальним законом можливість розглянути справу в порядку письмового провадження не є беззастережною та має застосовуватися у взаємозв’язку з іншими вимогами процесуального закону, зокрема щодо права учасників справи брати участь у судовому засіданні. Право бути почутим передбачає забезпечення особі можливості захистити свою позицію, бути поінформованою про хід розгляду справи, надавати усні та письмові пояснення, доводи й заперечення. Отже, вирішуючи питання про порядок розгляду справи, суд має враховувати, чи забезпечує обраний порядок належну реалізацію процесуальних прав її учасників.

168. Із цим узгоджуються висновки ЄСПЛ, викладені в рішенні Великої палати від 06.11.2018 у справі «Ramos Nunes de Carvalho e Sб проти Португалії» (Ramos Nunes de Carvalho e Sб v. Portugal [GC], заяви № 55391/13, № 57728/13 та № 74041/13, пункти 187– 190), за якими необхідність усного слухання не обмежується випадками, коли потрібно допитати свідків, а можливість розгляду справи без такого слухання залежить від характеру питань, які підлягають вирішенню судом. У цій справі доводи учасників стосувалися не лише тлумачення законодавства, а й обставин проведення релігієзнавчої експертизи, використаних під час її проведення матеріалів та забезпечення участі представників релігійних організацій. Відтак відсутність потреби у допиті свідків сама собою не була достатнім обґрунтуванням відхилення клопотань про розгляд справи за участю її учасників.

169. Крім того, колегія суддів ураховує, що жоден із наведених критеріїв, узятий окремо, не визначає обов’язковості загального провадження в кожній справі. Водночас їх сукупність у цьому спорі — значення заявлених вимог для позивачів, взаємозв’язок способів захисту, спірність фактичних обставин, характер документів, значна кількість учасників і суспільний інтерес — свідчить про необхідність розгляду справи за правилами загального позовного провадження. Цей висновок узгоджується й із попереднім визначенням такої процедури за позовом Почаївської Свято-Успенської Лаври та вчиненням судом дій із підготовки справи.

170. Допущене порушення порядку розгляду має оцінюватися у взаємозв’язку з установленими вище недоліками дослідження обставин справи. Зокрема, належного з’ясування не отримали питання забезпечення участі представників релігійних організацій, складу та змісту документів, досліджених у 2019 році, і їхнього співвідношення з підставами інформування позивачів. Не було надано достатньої оцінки й запереченням щодо використання матеріалів 2023 року. За таких обставин недотримання належної процедури позначилося на повноті встановлення обставин, необхідних для перевірки правомірності оскаржуваних дій, а тому не може бути визнане суто формальним.

171. Відповідно до пункту 2 частини першої статті 349 КАС України суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право скасувати судові рішення судів першої та (або) апеляційної інстанцій повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду.

172. За приписами пункту 2 частини другої статті 353 КАС України підставою для скасування судових рішень судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи на новий судовий розгляд є порушення норм процесуального права, на які посилається скаржник у касаційній скарзі, яке унеможливило встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, якщо суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження.

173. Згідно з частиною четвертою статті 353 КАС України справа направляється до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду або на новий розгляд, якщо порушення допущені тільки цим судом. В усіх інших випадках справа направляється до суду першої інстанції.

174. З урахуванням наведеного Верховний Суд дійшов висновку, що допущені судом першої інстанції та не усунуті судом апеляційної інстанції порушення норм процесуального права унеможливили встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи. За таких обставин касаційні скарги в частині оскарження рішення Київського окружного адміністративного суду від 15.05.2023 та постанови Шостого апеляційного адміністративного суду від 02.11.2023 належить задовольнити частково, зазначені судові рішення скасувати, а справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції за правилами загального позовного провадження.

Щодо ухвал Шостого апеляційного адміністративного суду від 14.11.2023 та від 12.12.2023

175. Одеська єпархія Української Православної Церкви та Одеська духовна семінарія Української Православної Церкви оскаржують також ухвали Шостого апеляційного адміністративного суду від 14.11.2023 та від 12.12.2023 відповідно, якими на підставі частини п’ятої статті 323 КАС України відмовлено у відкритті апеляційного провадження за їхніми скаргами на рішення Київського окружного адміністративного суду від 15.05.2023.

176. Одеська єпархія Української Православної Церкви вважає, що відмова у відкритті апеляційного провадження порушує її право на апеляційний перегляд справи та доступ до правосуддя. Зазначає, що апеляційну скаргу складено 30.10.2023 та подано 02.11.2023, проте суд відмовив у відкритті провадження, пославшись на розгляд наведених у ній доводів у постанові від 02.11.2023 за апеляційними скаргами інших учасників справи.

177. Одеська духовна семінарія Української Православної Церкви також заперечує правомірність відмови у відкритті апеляційного провадження з підстав попереднього розгляду її доводів. Наголошує, що апеляційну скаргу подано 10.11.2023, коли їй не було відомо про постанову від 02.11.2023, копії якої вона не отримувала. На переконання скаржника, за цих обставин відмова у відкритті апеляційного провадження позбавила її можливості реалізувати право на апеляційний перегляд справи.

178. Обидва скаржники посилаються на ненадсилання їм процесуальних документів під час розгляду справи судом першої інстанції, що, за їхніми доводами, унеможливило ознайомлення з позовною заявою та запереченнями на неї, подання письмових пояснень і повноцінну реалізацію процесуальних прав третіх осіб. Зазначають також про неврахування апеляційним судом їхнього бажання брати участь у розгляді апеляційних скарг через представників. Посилаючись на гарантії рівності учасників справи, змагальності та доступу до правосуддя, скаржники вважають оскаржувані ухвали такими, що постановлені з порушенням норм процесуального права та перешкоджають подальшому провадженню у справі.

179. Вирішуючи питання про обґрунтованість наведених доводів, колегія суддів зазначає таке.

180. Частиною першою статті 323 КАС України передбачено, що якщо апеляційна скарга надійшла до суду апеляційної інстанції після закінчення апеляційного розгляду справи і особа, яка подала скаргу, не була присутня під час апеляційного розгляду справи, суд розглядає її за правилами цієї глави.

181. Відповідно до частини четвертої цієї статті суд апеляційної інстанції розглядає таку скаргу в межах доводів, які не розглядалися під час апеляційного розгляду справи за апеляційною скаргою іншої особи.

181.1. Водночас за частиною п’ятою статті 323 КАС України суд відмовляє у відкритті провадження за апеляційною скаргою, поданою відповідно до частини першої цієї статті, якщо суд розглянув наведені у ній доводи під час апеляційного розгляду справи за апеляційною скаргою іншої особи.

182. У постанові від 10.04.2024 у справі № 120/14777/21-а Верховний Суд зазначив, що право на апеляційний перегляд справи реалізується у випадках та порядку, встановлених процесуальним законом. Суд звернув увагу, що в частині першій статті 323 КАС України вжито поняття «не була присутня», яке стосується учасника справи, який із певних причин не був присутній під час апеляційного розгляду. Водночас відсутність учасника під час такого розгляду сама по собі не зумовлює повторного перегляду рішення: відповідно до частини п’ятої цієї статті належить установити, чи були наведені ним доводи розглянуті за апеляційною скаргою іншої особи. Установивши, що відповідним доводам уже надано оцінку, Верховний Суд погодився з відмовою у відкритті апеляційного провадження.

183. Аналогічні висновки щодо застосування частин четвертої та п’ятої статті 323 КАС України викладено в постанові Верховного Суду від 06.12.2024 у справі № 420/14208/23. Суд зазначив, що відмова у відкритті апеляційного провадження у разі

попереднього розгляду наведених у скарзі доводів узгоджується з установленими цією статтею межами перегляду. Оскільки відповідним доводам уже було надано оцінку під час розгляду апеляційної скарги іншої особи, Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про наявність підстав для відмови у відкритті апеляційного провадження.

184. Відмовляючи ухвалою від 14.11.2023 у відкритті апеляційного провадження за скаргою Одеської єпархії Української Православної Церкви, суд апеляційної інстанції зазначив, що ця скарга надійшла після завершення апеляційного розгляду справи, була зареєстрована 08.11.2023 та передана судді-доповідачу 09.11.2023. За результатами перевірки змісту апеляційної скарги суд визнав її доводи аналогічними доводам та обґрунтуванням апеляційних скарг Київської Митрополії Української Православної Церкви, Почаївської Свято-Успенської Лаври, Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври (чоловічий монастир) Української Православної Церкви та Релігійної організації Свято-Флорівського жіночого монастиря м. Києва Київської єпархії Української Православної Церкви, розглянутих у постанові від 02.11.2023. Саме попередній розгляд відповідних доводів, а не лише завершення апеляційного перегляду справи, апеляційний суд визначив підставою для застосування частини п’ятої статті 323 КАС України.

185. Посилання Одеської єпархії Української Православної Церкви на складення апеляційної скарги 30.10.2023 та її відправлення поштою 02.11.2023 не спростовує наведених мотивів оскаржуваної ухвали. Частина перша статті 323 КАС України визначає порядок розгляду скарги залежно від її надходження до апеляційного суду після закінчення апеляційного розгляду справи. Водночас частина п’ята цієї статті пов’язує відмову у відкритті провадження з попереднім розглядом наведених у скарзі доводів за апеляційною скаргою іншої особи. Тому зазначена скаржником дата відправлення скарги сама по собі не свідчить про відсутність підстав для застосування цього припису.

186. В ухвалі від 12.12.2023 суд апеляційної інстанції зазначив, що апеляційна скарга Одеської духовної семінарії Української Православної Церкви надійшла до суду 21.11.2023 та була передана судді-доповідачу 08.12.2023, тобто після ухвалення постанови від 02.11.2023. Аналізуючи її зміст, суд навів заперечення скаржника щодо повноти встановлення та доведеності обставин справи, відповідності їм висновків суду, застосування частин сьомої та восьмої статті 12, абзацу п’ятого частини першої статті 30 Закону № 987-XII, підпункту 93 пункту 4 Положення № 495 та дотримання норм процесуального права. Суд апеляційної інстанції визнав ці доводи аналогічними доводам апеляційних скарг інших учасників справи, розглянутих у постанові від 02.11.2023, та із цих підстав відмовив у відкритті апеляційного провадження.

187. Посилання Одеської духовної семінарії Української Православної Церкви на те, що апеляційну скаргу подано 10.11.2023, коли їй не було відомо про постанову від 02.11.2023, копії якої вона не отримувала, саме по собі не спростовує висновку апеляційного суду про попередній розгляд наведених у скарзі доводів. Передбачений статтею 323 КАС України порядок застосовується саме до скарг, які надійшли після закінчення апеляційного розгляду справи. Тому пізніше подання скарги саме по собі не свідчить про те, що наведені в ній доводи раніше не розглядалися.

188. Незгода учасника справи з оцінкою доводів, наданою під час попереднього апеляційного розгляду, сама по собі не є підставою для повторного перегляду рішення за правилами статті 323 КАС України. Правильність такої оцінки підлягає перевірці в касаційному порядку. Відповідним доводам Верховний Суд надав оцінку при перегляді рішення від 15.05.2023 та постанови від 02.11.2023, за наслідками якого дійшов висновку про скасування цих судових рішень і направлення справи на новий розгляд.

189. За приписами пункту 1 частини першої статті 349 КАС України суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право залишити судові рішення судів першої та (або) апеляційної інстанцій без змін, а скаргу — без задоволення.

190. Відповідно до частини першої статті 350 КАС України суд касаційної інстанції залишає касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення — без змін, якщо рішення, переглянуте в передбачених статтею 341 цього Кодексу межах, ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права.

191. З огляду на наведене Верховний Суд дійшов висновку, що доводи касаційних скарг не спростовують висновків суду апеляційної інстанції щодо наявності передбачених частиною п’ятою статті 323 КАС України підстав для відмови у відкритті апеляційного провадження. Отже, касаційні скарги Одеської єпархії Української Православної Церкви та Одеської духовної семінарії Української Православної Церкви в частині оскарження ухвал Шостого апеляційного адміністративного суду від 14.11.2023 та від 12.12.2023 відповідно підлягають залишенню без задоволення, а зазначені ухвали — без змін.

192. Таким чином, з урахуванням висновків, викладених у пунктах 174 та 191 цієї постанови, рішення Київського окружного адміністративного суду від 15.05.2023 та постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 02.11.2023 підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції, а ухвали Шостого апеляційного адміністративного суду від 14.11.2023 та від 12.12.2023 — залишенню без змін.

193. Під час нового розгляду суду першої інстанції необхідно врахувати викладені в цій постанові висновки, здійснити розгляд справи за правилами загального позовного провадження, забезпечити учасникам справи можливість реалізувати їхні процесуальні права, дослідити докази та встановити обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, надати оцінку доводам учасників справи й ухвалити судове рішення відповідно до вимог статті 242 КАС України.

194. Ураховуючи результат касаційного перегляду, судові витрати розподілу не підлягають.

Керуючись статтями 341, 345, 349, 350, 353, 355, 356, 359 КАС України, Верховний Суд

ПОСТАНОВИВ:

1. Касаційні скарги Почаївської Свято-Успенської Лаври, Київської Митрополії Української Православної Церкви, Свято-Флорівського жіночого монастиря, а також Одеської єпархії Української Православної Церкви та Одеської духовної семінарії Української Православної Церкви в частині оскарження рішення Київського окружного адміністративного суду від 15 травня 2023 року та постанови Шостого апеляційного адміністративного суду від 02 листопада 2023 року задовольнити частково.

2. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 15 травня 2023 року та постанову Шостого апеляційного адміністративного суду від 02 листопада 2023 року у справі № 640/4748/19 скасувати, а справу направити на новий розгляд до

Київського окружного адміністративного суду.

3. Касаційні скарги Одеської єпархії Української Православної Церкви та Одеської духовної семінарії Української Православної Церкви в частині оскарження відповідно ухвал Шостого апеляційного адміністративного суду від 14 листопада 2023 року та від 12 грудня 2023 року залишити без задоволення, а зазначені ухвали — без змін.

Постанова набирає законної сили з дати її прийняття, є остаточною та не оскаржується.

Судді

Л.О. Єресько

А.Г. Загороднюк

В.М. Соколов